

AZ
ANTI-KAPITALISTA
MENTALITÁS

LUDWIG VON MISES

**AZ
ANTI-KAPITALISTA
MENTALITÁS**

A FORDÍTÁS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ MŰ

The Anti-Capitalistic Mentality

(Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, [1956] 2008)

Első kiadás

(2020)

Köszönet a LIBERTY FUNDnak
a kiadás engedélyezéséért.

Fordította & a borítót és a kötetet tervezte:
Táborszki Bálint

A borítón felhasznált képet szolgáltatatta:
BanterSnaps (Unsplash)

A kötetben használt betűtípusok:
MONTERRAT & Sorts Mill Goudy

Ez az alkotás
a Creative Commons Nevezd meg! 4.0
Nemzetközi licenc alá tartozik.
A licenc megtekintéséhez látogass el a
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> oldalra.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	9
I. A kapitalizmus társadalmi jellemvonásai és becsmérlésének pszichológiai okai	13
1. A szuverén fogyasztó	14
2. A gazdasági jobblét iránti késztetés	18
3. Státusztársadalom és kapitalizmus	22
4. A megghiúsult ambíció haragja	31
5. Az értelmiségiek haragja	39
6. Az amerikai értelmiségiek elfogult antikapitalizmusa	43
7. A fehérgalléros dolgozók haragja	48
8. A „kuzinok” haragja	54
9. Broadway és Hollywood kommunizmusa	63

II. Az átlagember társadalomfilozófiája	69
1. Kapitalizmus, ahogy a közönséges ember látja - és nem látja	70
2. Az antikapitalista front.....	84
III. Az irodalom és a kapitalizmus	93
1. Az irodalmi termékek piaca	94
2. Siker a könyvpiacon	99
3. Megjegyzések a detektívtörténetekről.....	102
4. A sajtó szabadsága.....	107
5. Az írástudók bigottsága.....	112
6. A „szociális” regények és színdarabok	126
IV. A nem gazdasági érvek a kapitalizmus ellen .	137
1. A boldogság érve	138
2. Materializmus	142
3. Igazságtalanság.....	151
4. A szabadság „burzsoá előítélete”	167
5. Szabadság és a nyugati civilizáció	184
V. „Antikommunizmus” vs. kapitalizmus	195

BEVEZETÉS

A gazdasági irányítás prekapitalista módszereinek leváltása a laissez-faire kapitalizmusra megsokszorozta a népességszámot és példátlan módon növelte az emberiség átlagos életszínvonalát. Ma egy nemzet annál gazdagabb, minél kevesebb akadályt próbál a szabad vállalkozás és magán kezdeményezés szelleme elé gördíteni. Az Egyesült Államok népe azért sokkal gazdagabb, mint az összes többi ország lakossága, mert állama később vágott bele a vállalkozás obstrukciójának politikájába, mint az államok a világ többi részein. Ettől függetlenül sokan

– főleg az értelmiségiek – szenvedélyesen gyűlölik a kapitalizmust. A társadalom gazdasági szervezésének e rettenetes módja szerintük nem hozott mást, mint gondokat és szenvedést. Az emberek egyszer, az „Ipari Forradalmat” megelőző régi szép időkben boldogok és gazdagok voltak. Most, a kapitalizmusban a túlnyomó többség szegény éhező, akit kegyetlenül kizsákmányolnak az individualisták. Hiszen ezeknek a gazembereknek semmi nem számít, csak a pénzérdekük. Nem termelnek jó és igazán hasznos dolgokat, csak azt, ami a legnagyobb profitot hozza. A testet alkoholos italokkal és dohánnyal, az elmét és a lelket pedig bulvárral, ledér könyvekkel és bugyuta mozgóképekkel mérgezik. A kapitalizmus „ideológiai felépítménye” a hanyatlás és degradáció irodalma, a burleszk show és a sztriptíz művészete, a hollywoodi filmek és a detektívtörténetek.

A közvélemény előítélete és bigottsága abban a tényben ölt a legtisztábban testet, hogy a „kapitalista” jelzőt kizárólag utálatos dolgokhoz csatolja,

nem pedig azokhoz, amiket mindenki helyesel. Hogyan származhatna bármi jó a kapitalizmusból! Ami értékes, azt a kapitalizmus ellenére cselekedték, de a rossz dolgok a kapitalizmusból nőttek ki.

Ennek a tanulmánynak a feladata elemezni ezt az antikapitalista előítéletet, felfedni gyökereit és következményeit.

I.

A kapitalizmus
társadalmi jellemvonásai
és becsmérlésének
pszichológiai okai

I.

A szuverén fogyasztó

A modern kapitalizmus karakterisztikus jellemzője a tömegek általi fogyasztásra szánt javak tömegtermelése. Ennek következménye az átlagos élet színvonal folyamatos növekedése, a sokaság progresszív meggazdagodása. A kapitalizmus deproletarizálja a „közembert,” és a „burzsoá” szintjére emeli.

Egy kapitalista társadalom piacán az átlagember a szuverén fogyasztó, kinek vásárlása vagy vásárlástól való tartózkodása végső soron meghatározza, mit termeljenek, milyen minőségben és mennyiségben. Azok a boltok és gyárak, amelyek kizárólag vagy főképp a gazdagabb polgárok kifinomult luxuscikkek iránti követeléseiről gondoskodnak, pusztán alá-

rendelt szerepet játszanak a piacgazdaság környezetében. Sosem érik el a nagyvállalat méretét. A nagyvállalat, közvetve vagy közvetlenül, mindig a tömegeket szolgálja.

A sokaság felemelkedése az a társadalmi változás, amit az „Ipari Forradalom” hozott magával. Azok az alattvalók, akik az összes megelőző korban a szolgák és jobbágyok, koldusok és kéregetők nyáját alkották, vásárlóközönsséggé váltak, kinek az üzletember a kegyében jár. Ők a fogyasztók, akiknek „mindig igaza van,” a támogatók, kiknek hatalmában áll szegény termelőket gazdaggá, és gazdag termelőket szegénnyé tenni.

Az állam és a politikusok csodaszerei által *nem* szabotált piacgazdaság szövetében nincsenek mánások és földesurak, akik behódolva tartják a népességet, akik sarcot és adót gyűjtenek és hivalkodón lakomáznak, míg a jobbágyoknak meg kell elégedniük a morzsákkal. A profitrendszer azokat az embereket teszi gazdaggá, akik sikeresen teljesíteték az emberek kívánságait a legjobb és legolcsóbb

módon. Vagyonra kizárólag a fogyasztók szolgáltatásával lehet szert tenni. A tőkések elveszítik a vagyonukat, amint nem fektetik be azokba az ágakba, amelyek a legjobban elégítik ki a publikum követeléseit. Egy minden nap ismétlődő népszavazással, amelyben minden fillér szavazójogot biztosít, a fogyasztók döntenek el, kinek kellene tulajdonolnia és üzemeltetnie a gyárakat, boltokat és tanyákat. Az anyagi termelési javak irányítása egy társadalmi funkció, ami a szuverén fogyasztók jóváhagyásának vagy visszavonásának van alárendelve.

Ezt jelenti a szabadság modern fogalma. Minden felnőtt szabadon formálhatja életét saját tervei szerint. Nem kényszerítik arra, hogy egy tervező hatóság tervei szerint éljen, aki a rendőrséggel, azaz a kényszer társadalmi apparátusával kényszeríti ki saját tervét. Ami korlátozza az egyén szabadságát, az nem a más emberek általi erőszak vagy annak fenyegetése, hanem teste fiziológiai struktúrája és a termelési tényezők kikerülhetetlen, természet adta szűkössége. Nyilvánvaló, hogy az ember saját sorsa

formálásához való szabadsága sosem lépheti át a korlátokat, amiket az úgynevezett természeti törvények húztak.

Amikor ezeket a tényeket megállapítjuk, azzal nem igazoljuk az egyéni szabadságot egyfajta abszolút mérce vagy metafizikai elképzelés alapján. Mindez semmilyen módon nem mond ítéletet a totalitarizmus támogatóinak népszerű tanai felett, legyen az „baloldali” vagy „jobboldali.” Nem foglalkozik az állítással, miszerint a tömegek túl ostobák és műveletlenek, hogy tudják, mi szolgálja leginkább „igazi” szükségüket és érdekeiket, és rettentő szükségük vagy egy védelmezőre, az államra, különben kárt tesznek magukban. És azokat az állításokat sem vizsgálja, amelyek szerint léteznek emberfeletti emberek, akik betölthetnék ezt a védelmi hivatalt.

2.

A gazdasági jobblét iránti késztetés

A kapitalizmusban a közember olyan kényelmet élvez, amely az elmúlt korokban még a leggazdagabbak számára is ismeretlen, így elérhetetlen volt. De persze ezek az autók, tévék és hűtők nem tesznek egy embert boldoggá. A pillanatban, amikor megszerzi őket, talán boldogabbnak érzi magát, mint előtte. De amint valamelyik kívánsága kielégülésre talál, új kívánságok bukkannak fel. Ilyen az emberi természet.

Kevés amerikai van teljesen tisztában a ténnyel, hogy országuk élvezzi a legmagasabb életszínvonalat, és az átlagos amerikai életszínvonala fantasztikusnak és elérhetetlennek tűnik a nem kapitalista országok elsöprő többsége számára. A legtöbb ember

lekicsinyeli azt, amije van, és amit meg tudna szerezni, és azokra a dolgokra vágyik, amik elérhetetlenek számára. Felesleges volna panaszkodni az egyre több és több jószág iránti kielégíthetetlen étvágya miatt. Pontosan ez a vágy az az impulzus, ami vezeti az embert a gazdasági jobblét felé vezető úton. Megelégedni azzal, amit az ember már megszerzett, vagy amit könnyen megszerezhet, és könnyen tartózkodni saját anyagi helyzete javítására törekvő bármiféle próbálkozástól, nem erény. Ez a hozzáállás inkább állati viselkedés, mint az észszerű emberi lények magatartása. Az ember legfőbb jellemzője, hogy sosem hagy fel az igyekezetekkel, amelyek céltudatos cselekvéssel jóléte fejlesztésére törekednek.

Ezeknek az igyekezeteknek azonban igazodniuk kell a célhoz. El kell tudniuk hozni a kitűzött határokat. A probléma a legtöbb kortársunkkal nem az, hogy szenvedélyesen vágnak a különböző javak gazdagabb kínálatára, hanem az, hogy alkalmatlan eszközöket választanak e cél elérésére. Félrevezetik őket a hamis ideológiák. Olyan politikát pártolnak,

amelyek ellentétesek saját, *helyesen értelmezett létfontosságú érdekeikkel*. Mivel túl ostobák, hogy lássák magatartásuk elkerülhetetlen, *hosszútávú következményeit*, örömeiket lelik annak mulandó, rövidtávú hatásaiban. Olyan rendeleteket pártolnak, amelyek végül szükségszerűen általános szegénységhez, a munkamegosztás alatt működő társadalmi együttműködés felbomlásához, és a barbarizmushoz való visszatéréshez vezetnek.

Kizárólag egyféleképpen javítható az emberiség anyagi helyzete: *a népességnövekedéshez viszonyítva a felhalmozott tőke növekedésének felgyorsításával*. Minél nagyobb az egy munkásra jutó befektetett tőke mennyisége, annál több és annál jobb terméket lehet gyártani és fogyasztani. Ezt hozta és hozza el újra minden nap a kapitalizmus és az annyit bántalmazott profitrendszer.

Miért gyűlölik mindannyian a kapitalizmust? Miközben élvezik a jólétet, amit a kapitalizmus biztosít, miért tekintenek vágyakozó pillantással a múlt „régi

szép napjaira,” és napjaink orosz munkásainak nyomorult körülményeire?

3.

Státusztársadalom és kapitalizmus

Mielőtt a kérdést megválaszolnánk, szükségünk van arra, hogy jobban felfedjük a kapitalizmus megkülönböztető jegyét a státusztársadalommal szemben.

Szokás a státusztársadalom arisztokratáihoz hasonlítani a piaczgazdaság tőkéseit és vállalkozóit. Az összehasonlítás alapja mindkét csoport relatív gazdagsága embertársaik viszonylagos szorult anyagi helyzetéhez képest. Amikor azonban ehhez a hasonlathoz folyamodik az ember, nem veszi észre az alapvető különbséget az arisztokratikus gazdagság és a „burzsoá” vagy tőkés gazdagság között.

Egy arisztokrata vagyona nem piaci jelenség; nem a fogyasztók ellátásából ered és a publikum

semmiféleképpen nem tudja visszavonni vagy akár befolyásolni azt. Hódításból vagy a hódítótól származó ajándékból fakad. Véget vethet neki az ajándékozó általi visszavétel, az erőszakos kilakoltatás egy másik hódító részéről vagy elherdálhatja a kicsapongás. A hűbérurak nem szolgálják a fogyasztókat, és immunisak a nép neheztelésére.

A vállalkozók és a tőkésék az üzletük támogatóinak köszönhetik a vagyonukat. Elkerülhetetlenül elvesztik azt, ha más emberek a fogyasztók jobb vagy olcsóbb szolgálatával kitúrják őket.

Nem feladata ennek az esszének leírni a történelmi állapotokat, amelyek elhozták a kaszt és státusz intézményeit vagy az emberek örökletes csoportokra osztását különböző rangokkal, jogokkal, követelésekkel és törvényben meghatározott kiváltságokkal vagy fogyatékosokkal. Számunkra egyedül az a tény fontos, hogy e feudális intézmények megtartása inkompatibilis volt a kapitalizmus rendszerével. Eltörlésük és a törvény előtti egyenlő-

ség elvének felállítása eltüntette a korlátokat, amelyek ellehetetlenítették, hogy az emberek élvezzék a termelőeszközök magántulajdonlásának és a magánvállalkozás rendszerének előnyeit.

Egy rangon, státuszon vagy kaszton alapuló társadalomban az ember élethelyzete rögzített. Beleszületik egy bizonyos helyzetbe, és társadalmi pozícióját szigorúan meghatározzák a törvények és szokások, amelyek bizonyos kiváltságokat és kötelességeket, vagy bizonyos fogyatékoságokat ruháznak rangja minden tagjára. A kivételesen jó vagy rossz szerencse néhány ritka esetben magasabb rangra emelheti, vagy alacsonyabb rangra taszíthatja az embert. De egy bizonyos rend vagy rang tagjainak állapota rendszerint kizárólag a teljes tagság állapotának változásával javulhat vagy romolhat. Az egyén elsődlegesen nem egy nemzet polgára; egy rend (*Stand, état*) tagja, és mint olyan, csak közvetetten része nemzetének. Amikor kapcsolatba lép egy másik rendbe tartozó honfitársával, nem érez semmi közösséget. Csak a szakadékot látja, ami elválasztja

őt a másik ember státuszától. Ezt a változatosságot visszatükrözte mind a nyelvhasználat, mind a viselkedés. Az *ancien régime* alatt az európai arisztokraták inkább franciául beszéltek. A harmadik rend a hazai nyelvet használta, míg a városi populáció alacsonyabb rangjai és a parasztok helyi nyelvjárásokat, zszargont és tolvajnyelvet használtak, ami gyakran érthetetlen volt a művelteknek. A különböző rangok különbözőképpen öltöztek. Senki sem tévesztette el egy idegen rangját, akit éppen megpillantott valahol.

A régi szép napokat dicsőítőők fő kritikája a törvény előtti egyenlőség elve ellen úgy szól, hogy eltörölte a rang és méltóság privilégiumait. Ahogy fogalmaznak, „atomizálta” a társadalmat, „organikus” feloszlását „amorfi” tömegekké oldotta. Immár a „sokaság” a felsőbbrendű, és gonosz materializmusuk kiszorította az elmúlt korok nemes színvonalát. A pénz az úr. Értéktelen emberek élvezik a gazdagságot és bőséget, míg az érdeemes és méltó emberek üres kézzel járnak.

Ez a kritika hallgatólagosan magába foglalja, hogy az *ancien régime* alatt az arisztokratákat az erényeik különböztették meg, rangjukat és jövedelmüket pedig erkölcsi és kulturális felsőbbrendőségüknek köszönhették. Aligha kell megcáfolnunk ezt a mesét. Bármilyen értékítélet nélkül, a történész képtelen nem kihangsúlyozni, hogy a fő európai országok magas arisztokráciája azoknak a katonáknak, udvaroncoknak és kurtizánoknak a leszármazottjai voltak, akik a tizenhatodik és tizenhetedik század alkotmányos harcaiban ügyesen az országukban győzedelmeskedő fél oldalára álltak.

Noha a kapitalizmus konzervatív és „progreszszív” ellenségei nem értenek egyet a régi értékek elbírálásával kapcsolatban, teljes egyetértésben vetik meg a kapitalista társadalom értékeit. Ahogyan ők látják, nem azok az embertársaik tesznek szert vagyona és presztízsrre, akik megérdemelnék, hanem könnyelmű, érdemtelen emberek. Mindkét csoport azt állítja magáról, hogy az „elosztás” igazságosabb

módszereivel helyettesítené a laissez-faire kapitalizmus alatt uralkodó nyilvánvalóan igazságtalan módszereket.

Nos, soha senki nem állította, hogy az érintetlen kapitalizmusban azok járnak a legjobban, akik az örökkévaló értékek mércéje alapján előnyben részesítendőek. Amit a kapitalista piaci demokrácia hoz, az nem az emberek jutalmazása az „igazi” érdemeik, a bennük rejlő értékek és erkölcsi kiválóságuk szerint. Ami többé vagy kevésbé sikeressé tesz egy személyt, az nem hozzájárulásai az igazságosság bármilyen „abszolút” elve szerinti értékelése, hanem hozzájárulásai *embertársai szerinti értékelése*, akik kizárólag saját személyes kívánságaik, vágyaik és céljaik mércéjét alkalmazzák. Pontosan ezt jelenti a piac demokratikus rendszere. A fogyasztók a felsőbbrendűek, azaz a szuverének. Elégedettek szeretnének lenni.

Emberek milliói szeretnek Pinkapinkát inni, egy italt, amit a világot behálózó Pinkapinka cég gyárt.

Milliók szeretik a detektívtörténeteket, a rejtélyfilmeket, a bulvármagazinokat, a bikaviadalokat, a bokszmérkőzéseket, a whiskyt, a cigarettát, a rágógumit. Milliók szavaznak egy kormányra, aki lelkesen fegyverkezne és indulna háborúba. Így tehát azok a vállalkozók gazdagodnak meg, akik a legjobb és legolcsóbb módon biztosítják mindazon dolgokat, amik szükségesek ezen igények kielégítéséhez. Ami a piacgazdaság keretei közt számít, az nem az akadémiai értékítélet, hanem az értékelés, ami ténylegesen megnyilvánul az emberek vásárlása vagy nem vásárlása által.

A zsémbeskedőnek, aki a piaci rendszer igazságtalansága miatt panaszkodik, csak egyetlen tanács adatott: Ha szeretnél vagyonra szert tenni, akkor próbáld meg kielégíteni a nyilvánosságot azzal, hogy valami olyat kínálsz nekik, ami olcsóbb, vagy amit jobban szeretnek. Próbáld meg felülmúlni a Pinkapinkát egy másik ital keverésével. A törvény előtti egyenlőség felruház a hatalommal, hogy ki-

hívj minden milliomost. Egy piacon, amit nem szabotáltak az állam által kirótt korlátozások, egyedül a te hibád, ha nem múlod felül a csokoládékirályt, a filmsztárt és a bokszbajnokot.

De amennyiben a vagyon helyett, amire talán szert tehetnél, ha a ruhaiparban vagy a hivatásos bokszolásban vállalnál szerepet, előnyben részesíted a megelégedést, amit a versírás vagy a filozófia nyújt neked, szabadon teheted azt. Akkor természetesen nem fogsz annyi pénzt keresni, mint azok, akik a többséget szolgálják. Hiszen ilyen a piac gazdasági demokráciájának a törvénye. Azok, akik kisebb számú emberek igényeit elégítik ki, csak kevesebb szavazatot – dollárt – gyűjtenek be, mint akik több ember igényeit elégítik ki. A pénzcsinálásban a filmsztár felülmúlja a filozófust; a Pinkapinka termelői felülmúlják a szimfóniák szerzőit.

Fontos látni, hogy a társadalom által adományozható jutalmak iránti versengés lehetősége egy társadalmi intézmény. Nem képes eltörölni vagy enyhí-

teni a veleszületett fogyatékoságokat, amivel a természet diszkriminált számtalan ember ellen. Nem tudja megváltoztatni a tényt, hogy sokan betegen születnek, vagy később válnak fogyatékosá. Egy ember biológiai felszerelése szigorúan korlátozza a területet, amelyben szolgálhat. Áthidalhatatlan szakadék választja el azokat, akik képesek kigondolni saját gondolataikat azoktól, akik képtelenek.

A meghiúsult ambíció haragja

Most megpróbálhatjuk megérteni, miért gyűlölik az emberek a kapitalizmust.

A kaszton és státuszon alapuló társadalomban az egyén a kedvezőtlen sorsnak tulajdoníthatja a hatalmán kívül álló körülményeket. Rabszolga, mivel ezzel a ranggal illeték a minden létezőt meghatározó emberfeletti erők. Nem ő tehet róla, és nincs oka szégyellni jelentéktelenségét. Felesége nem találhat hibát benne. Ha azt mondaná neki: „Miért nem vagy herceg? Ha herceg volnál, hercegnő lehetnék,” azzal felelné: „Ha egy herceg fiaként születtem volna, soha nem téged vettelek volna feleségül, egy rabszolgányt, hanem egy másik herceg lányát;

hogyan nem vagy hercegnő, az kizárólag a te hibád; miért nem választottál okosabban szülőket?”

A kapitalizmusban egészen más a helyzet. Itt mindenki saját maga tehet az élete körülményeiről. Nagyon jól tudja mindenki, akinek kielégítetlen ambíciói vannak, hogy elmulasztotta a lehetőségeket; hogy próbára tették és elégtelennek találták embertársai. Ha felesége megszidja: „Miért keresel csak heti nyolcvan dollárt? Ha olyan okos lennél, mint egykori barátod, Paul, művezető lennél, én pedig jobb életet élveznék,” tudatára ébred saját alsóbbrendűségének és megszégyenítve érzi magát.

A kapitalizmus gyakran emlegetett szigora abból a tényből fakad, hogy mindenkit aszerint kezel, amennyivel hozzájárul embertársai jólétéhez. *A mindenkinek a teljesítménye szerint* elv nem ad teret semmilyen személyes hiányosságra hivatkozó kifogásnak. Mindenki nagyon jól tudja, hogy vannak hozzá hasonlóak, akik sikerrel jártak ott, ahol ő kudarcot vallott. Mindenki tudja, hogy azok közül, akiket irigyel, és akik ugyanonnan indultak, mint ahonnan ő

maga indult, sokan önerőből szereztek vagyonukat. És ami még ennél is rosszabb: tudja, hogy ezt mindenki más is tudja. Felesége és gyermekei szemében a néma szemrehányást látja: „Miért nem voltál okosabb?” Látja, hogyan csodálják az emberek azokat, akik sikeresebbek nála, és megvetéssel vagy szánilommal tekint kudarcára.

Az a tény tesz sokakat boldogtalanná a kapitalizmusban, hogy a kapitalizmus mindenkinek megadja a lehetőséget arra, hogy megkaparintsa a legkívánatosabb pozíciókat, amiket persze csak néhányan szerezhetnek meg. Akármit is szerzett magának az ember, az többnyire pusztán töredéke annak, aminek elnyerésére ambíciója készítette őt. Mindig a szemei előtt vannak az emberek, akik sikerrel jártak ott, ahol ő elbukott. Vannak társai, akik felülmúlták őt, és akik iránt tudattalanul alsóbbrendűségi komplexusokat táplál. Így viszonyul a hajléktalan az emberhez, akinek munkája van, a gyári munkás a műszakvezetőhöz, a vállalatvezető az alelnökhöz, az alelnök az elnökhöz, az ember, akik háromszázezer

dollárt ér a milliomoshoz, és a többi. Mindenki önállóságát és erkölcsi egyensúlyát aláássa azok látványa, akik bizonyították nagyobb képességeiket és teherbírásukat. Mindenki tisztában van saját vereségével és hiányosságaival.

A Felvilágosodás „nyugati” eszméit, a racionalizmus, az utilitarizmus és a laissez-faire társadalomfilozófiáját, illetve az ezeket az iskolákat támogató politikát radikálisan elutasító német szerzők hosszú sora Justus Möserrel kezdődött. Az egyik új elv, amely felkeltette Möser haragját, az a követelés volt, hogy a hadseregi tiszték és közszolgák előléptetése személyes érdemen és képességen múljon, ne pedig az ember ősein és nemesi családfáján, életkorán és szolgálatának hosszán. Az élet a társadalomban, amelyben a siker kizárólag a személyes érdemen múlik – mondja Möser – egyszerűen elviselhetetlen volna. Amilyen az emberi természet, mindenki hajlamos túlbecsülni saját értékét és hiányosságait. Ha egy ember életének körülményeit egyéb tényezők határozzák meg, mint saját kiválósága, akkor azok,

akik a létra alján maradnak, belenyugodhatnak ebbe a kimenetelbe, és ismerve saját értéküket, még mindig megtarthatják méltóságukat és önbecsülésüket. De más a helyzet, ha egyedül az érdem dönti el. Akkor a sikertelen sértve és megalázva érzi magát. Gyűlölet és ellenségesség fakad ebből mindazok ellen, akik felülmúlják őt.¹

A kapitalizmus ár- és piacrendszere egy olyan társadalom, amelyben az érdem és a teljesítmény határozzák meg valaki sikerét vagy bukását. Akármit is gondoljon az ember Möser elfogultságáról az érdem elve ellen, be kell vallania, hogy igaza volt, amikor leírta az egyik pszichológiai következményét. Belátott azok érzéseibe, akiket próbára tettek és elégtelennek találtak.

Ahhoz, hogy vigasztalja magát és visszaszerezze önbizalmát, az ilyen ember bűnbak után kutat. Meg-

¹ Möser, No Promotion According to Merit, (*Sämtliche Werke*, B. R. Abeken, Berlin, 1842, II. kötet, 187-191. o.)

próbálja meggyőzni magát, hogy nem saját hibájából bukott el. Van olyan briliáns, hatékony és szorgos, mint azok, akik felülmúlják őt. Sajnos aljas társadalmi rendünk nem a legérdemesebb embereknek adja a jutalmakat – a becstelen, lelkiismeretlen gazembereket koronázza meg, a szélhámost, a kizsákmányolót, az „individualistát.” Ő azért bukott el, mert becsületes. Túl rendes ember volt ahhoz, hogy azokhoz az aljas trükkökhöz folyamodjon, amelyeknek sikeres riválisai köszönhetik felemelkedésüket. A kapitalista körülmények között az ember arra kényszerül, hogy válasszon az erény és szegénység vagy a bűn és gazdagság között. Ő maga, hála Istennek, az előbbi alternatívát választotta és elutasította az utóbbit.

A bűnbakkeresés azokra jellemző, akik olyan társadalmi rendben élnek, ami mindenkivel az alapján bánik, mennyivel járult hozzá embertársai jólétéhez – tehát ahol mindenki saját vagyonának megteremtője. Az ilyen társadalomban mindenki, akinek ambíciói nem elégültek ki teljesen, megveti mindazok

vagyonát, akik több sikerrel jártak. Az ostoba ember sértegetéssel és rágalmazással engedi szabadjára ezeket az érzelmeket. A kifinomultabbak nem folymodnak személyes rágalmazáshoz. Ők egy filozófiába öntik gyűlöletüket: az antikapitalizmus filozófiájába, hogy elnémítsák belső hangjukat, ami azt mondja nekik, hogy ez az ő és csak az ő hibájuk. A fanatizmus, amit a kapitalizmus elleni kritikájuk védelmezése során tanúsítanak, pontosan abból a tényből fakad, hogy a hamisságának felismerése ellen küzdenek.

A kielégítetlen ambíciótól való szenvedés sajátosan azokra jellemző, akik a törvény előtti egyenlőség társadalmában élnek. Nem a törvény előtti egyenlőség okozza, hanem a tény, hogy a törvény előtti egyenlőség társadalmában láthatóvá válik az emberek közötti egyenlőtlenség szellemi képességük, akaraterejük és igyekezetük tekintetében. Könyörtelenül láthatóvá válik a szakadék aközött, amit az ember elér, és aközött, amit képességeiről és teljesít-

ményeiről gondol. Az „igazságos” világról való álmódosások, ami „igazi értéke” szerint bánik az emberrel, azok menedéke, akiket az önismeret hiánya gyötör.

5.

Az értelmiségiak haragja

Az átlagembernek rendszerint nem adatik meg a lehetőség, hogy nála sikeresebb emberekkel társuljon. Más átlagemberek köreiben mozog. Sosem találkozik főnökével társas környezetben. Sosem látja saját szemével, mennyire is különbözik egy vállalkozó vagy egy vállalatvezető mindazon képességek és adottságok tekintetében, amelyek a fogyasztók sikeres szolgálatához kellenek. Irigysége és az abból fakadó harag nem a hús-vér emberre irányul, hanem homályos absztrakciókra, mint „a menedzsment,” „a tőke,” és „Wall Street.” Lehetetlen azzal a keserűséggel gyűlölni egy ilyen homályos árnyékot, mint amit az iránt a teremtmény iránt érez az ember, akivel nap mint nap találkozik.

Más a helyzet azok esetében, akik állásuk vagy családi kapcsolataik különböző körülményei során személyes kapcsolatba kerülnek a jutalmak nyerteivel, amelyek – szerintük – őket illetik. Esetükben a kielégítetlen ambíció érzése kiemelten megrendítő, mivel konkrét élőlények ellen ébreszti fel gyűlöletüket. Azért gyűlölik a kapitalizmust, mert ezt a másik embert illette a pozícióval, amit ők maguk szeretnének.

Ez a helyzet azok esetén, akiket általában értelmiséginek neveznek. Vegyük például az orvosokat. A mindennapi rutin és a tapasztalat minden orvos tudtára adja a tényt, hogy létezik egy hierarchia, amely teljesítménye és érdemei alapján rangsorol minden egészségügyi dolgozót. A nála kiemelkedőbbek, akiknek módszereit és innovációit meg kell tanulna és gyakorolnia kell, hallgatótársai voltak az orvosi egyetemen, együtt voltak gyakornokok, együtt jártak az orvosi egyesületek megbeszéléseire. Találkozik velük a páciensek ágyánál és a társas összejöveteleken. Néhányan személyes barátai vagy

kapcsolatban állnak és a legnagyobb udvariassággal viselkednek vele, kedves kollégájuknak szólítják. De a közönség csodálata szempontjából, és gyakran jövedelmük tekintetében, ezek az emberek magasan fölé tornyosulnak. Felülmúlták őt, és most egy másik osztályba tartoznak. Amikor hozzájuk hasonlítja önmagát, megalázva érzi magát. De ügyelnie kell, nehogy valaki meglássa neheztelését és irigységét. Az ilyen érzések legapróbb jelére is nagyon rossz modorként tekintenének, és mindenki szemében lealacsonyodna. Le kell nyelnie megaláztatását és külső célpontra kell irányítania haragját. A társadalom gazdasági szerveződését, a kapitalizmus aljas rendszerét vádolja. Enélkül az igazságtalan rezsim nélkül képességei és tehetsége, buzgósága és teljesítménye meghozta volna neki a gazdag jutalmat, amit megérdemel.

Ugyanez a helyzet sok ügyvéddel és tanárral, művésszel és színésszel, íróval és újságíróval, építésszel és tudóssal, kutatómunkással, mérnökkel és vegyésszel. Ők is frusztrálva érzik magukat, mivel

bosszankodnak sikeresebb kollégáik, egykori iskolatársaik és pajtásaik felemelkedése miatt. Neheztelésüket éppen az a szakmai magatartáskódex és etikett mélyíti, ami a bajtársiasság és munkatársiasság fátylát húzza a versengés valóságára.

Ahhoz, hogy az ember megértse az értelmiségiek kapitalizmus iránti gyűlöletét, meg kell látnia, hogy az értelmiségi elméjében ez a rendszer egy meghatározott számú, vele egyenrangú ember képében jelenik meg, akiknek megveti a sikerét, és akiket felelőssé tesz saját hatalmas ambíciójának megghiúsulásáért. A kapitalizmus iránti szenvedélyes ellen-szenve csupán függöny, ami néhány sikeres „kollégája” iránti gyűlöletét palástolja.

6.

Az amerikai értelmiségiek elfogult antikapitalizmusa

Az értelmiségiek antikapitalizmusa nem pusztán egy vagy néhány országra korlátozódik. Azonban sokkal általánosabb és keservesebb jelenség az Egyesült Államokban, mint az európai országokban. Ahhoz, hogy az ember magyarázatot találjon erre a meglepő tényre, foglalkoznia kell azzal, amit az ember „előkelőségnek”, vagy franciául *le monde-nak* hív.

Európában az „előkelőség” magába foglal mindenkit, aki kiemelkedő bármelyik tevékenységi szférában. Államférfiak és parlamenti vezetők, a közszolgálat különböző részlegeinek vezetői, a fő újságok és magazinok kiadói és szerkesztői, előkelő

írók, tudósok, művészek, színészek, zenészek, mérnökök, ügyvédek és orvosok alkotják a kiemelkedő üzletemberekkel és az arisztokrata és nemesi családok leszármazottjaival közösen azt, amit előkelő társaságnak neveznek. Kapcsolatba kerülnek egymással vacsorákon és teapartikon, jótékonysági bálokon és bazároknak, premiereken és kiállítás-megnyitókon; ugyanazokat az éttermeket, hoteleket és üdülőket látogatják. Amikor találkoznak, az intellektuális ügyekről folyó beszélgetésekben lelik örömeiket – a társadalmi interakció e módját a reneszánsz Itáliában fejlesztették ki, a párizsi szalonokban tökéletesítették, majd Nyugat- és Közép-Európa összes fontos városának „előkelőségében” utánozták. Ezeken az összejöveteleken találtak válaszokra az új eszmék és ideológiák, mielőtt nagyobb köröket kezdtek befolyásolni. Az ember nem foglalkozhat a tizenkilencedik század képzőművészeinek és irodalmának történelmével anélkül, hogy ne elemezné a szerepet, amit az „előkelőség” játszott főszereplőik biztatásában vagy elbátortalanításában.

Az európai előkelőség nyitott mindenki előtt, aki kiemelkedően teljesített bármelyik területen. Ez talán könnyebb a nemesi származású és nagy vagyonú embereknek, mint a szerény jövedelmű polgároknak. De sem a vagyon, sem a titulus nem adhatja meg az előkelőség tagjának a rangot és presztízst, ami a személyes teljesítményből ered. A párizsi szalonok csillagai nem a milliomosok, hanem az *Académie Française* tagjai. Az értelmiségiek élénk érdeklődést tanúsítanak az intellektuális ügyek iránt, mások pedig legalább színlelik azt.

Amit az Egyesült Államokban „előkelőségnek” neveznek, szinte kizárólag a leggazdagabb családokból áll. Kevés társadalmi interakció történik a sikeres üzletemberek és a nemzet kiemelkedő szerzői, művészei és tudósai között. Azok, akik a *Social Registerben* [az amerikai előkelőségek névjegyzékében] szerepelnek, nem találkoznak társas keretek között a közvélemény formálóival és a nemzet jövőjét meghatározó eszmék hírnökeivel. Többségüket nem érdeklik a könyvek és az eszmék. Amikor találkoznak

és épp nem kártyáznak, akkor személyekről pletykálnak és többet beszélnek sportról, mint kulturális kérdésekről. Viszont még azok is olyan embereknek tartják az írókat, tudósokat és művészeket, akikkel nem szeretnék társalogni, akik nem idegenkednek az olvasástól. Szinte áthidalhatatlan szakadék különíti el az „előkelőséget” az értelmiségiektől.

Erre a jelenségre adható történelmi magyarázat. De a magyarázat nem változtatja meg a tényeket. És a haragot sem képes eltüntetni vagy enyhíteni, amivel az értelmiségiek az „előkelőség” tagjainak megvetését fogadják. Az amerikai szerzők vagy tudósok hajlamosak barbárinak tekinteni a gazdag üzletembereket, akiket kizárólag a pénzcsinálás érdekel. A professzor megveti a végzős hallgatót, akit jobban érdekel az egyetem futballcsapata, mint tudományos teljesítménye. Sértve érzi magát, ha megtudja, hogy az edző nagyobb fizetést kap, mint egy kiemelkedő filozófiaprofesszor. Az emberek, akiknek kutatásai új termelési módszereket tettek lehetővé,

gyűlölik az üzletembereket, akiket pusztán kutatómunkájuk pénzértéke érdekel. Jelentős tény, hogy az amerikai kutatóorvosok közül sokan szimpatizálnak a szocializmussal vagy a kommunizmussal. Mivel a közgazdaságtant illetően tudatlanok és látják, ahogy az egyetemi közgazdaság-professzorok is ellenzik azt, amit megvetően profitrendszernek neveznek, nem is várható tőlük más hozzáállás.

Ha egy csoport elzárja magát a nemzet többi részétől – kiváltképp értelmiségi vezetőitől – mint ahogy az amerikai „előkelőségek” teszik, elkerülhetetlenül ellenséges kritika célpontjaivá válnak azoktól, akiket a köreiken kívül tartanak. Ez az exkluzivitás, amit az amerikai gazdagok gyakoroltak, bizonyos értelemben kitaszítottá tette őket. Hiú büszkeséget lelnek saját kiválóságukban. Nem veszik észre, hogy ez az önkéntes szegregáció elszigeteli őket és ellenségességet szít, ami arra készíti az értelmiségieket, hogy antikapitalista politikát pártoljanak.

7.

A fehérgalléros dolgozók haragja

Amellett, hogy marja őket a kapitalizmus iránt általános gyűlölet – ami a többségre jellemző – a fehérgalléros dolgozót két különleges csapás is sújtja, ami csak az ő kategóriájára érvényes.

Amikor egy asztalnál ül, szavakat és adatokat vetve papírra, hajlamos túlértékelni munkája jelentőségét. Úgy ír és olvassa mások írását, mint a főnök, és közvetlenül vagy telefonon beszél másokkal. Önhittségében azt képzei, hogy része a vállalatvezető elitnek és főnöke feladataihoz viszonyítja sajátjait. Mint „szellemi munkás”, arrogánsan lenézi a fizikai munkásokat, akiknek kérges és szennyes a keze. Feldühíti, amikor látja, hogy a fizikai munká-

sok közül sokan magasabb fizetést kapnak és nagyobb tiszteletnek örvendenek, mint ő. De kár – gondolja – hogy a kapitalizmus nem jutalmazza „szellemi” munkáját „valódi” értéke szerint, és a „tanulatlanok” egyszerű robotolását díjazza.

Azzal, hogy ilyen atavisztikus gondolatokat dédelget az irodai munka és a fizikai munka jelentőségéről, a fehérgalléros dolgozó elfordítja a tekintetét helyzete valóságáról. Nem látja, hogy saját irodai munkája olyan rutinfeladatok elvégzéséből áll, amik pusztán egyszerű betanítást követelnek, míg az általa irigyelt munkások magasan képzett gépészek és technikusok, akik tudják, hogyan kell kezelni a modern ipar bonyolult gépezeteit és találmányait. Pontosan az mutatja az irodai munkás éleselméjűségének és érvelési képességének hiányát, hogy teljesen félreértelmezi a valóságot.

Másrészt az irodai munkást – akárcsak a szakembereket – gyötri a mindennapi kontaktus azokkal, akik több sikerrel jártak, mint ő. Látja, ahogy néhány munkatársa – aki ugyanonnan indult, mint ő

– karriert fut be az irodai hierarchiában, míg ő a leg-alján marad. Tegnap Pál még egy szinten volt vele. Ma Pál egy fontosabb és jobban megfizetett feladatot kapott. És mégis – gondolja – Pál minden tekintetben alacsonyabb rendű nála. Pál – vonja le a következtetést – minden bizonnyal azoknak a hitvány trükköknek és cseleknak köszönheti előmenetelét, amelyek előre viszik az ember karrierjét abban az igazságtalan kapitalista rendszerben, amelyet minden könyv és újság, minden tudós és politikus becs-mérel, mint ami minden baj és szenvedés forrása.

Leninnél lelhető fel klasszikus kifejeződése az irodai munkás önhittségének és alaptalan hitének – mely szerint saját alárendelt munkája a vállalkozói tevékenységek részét képezi és főnökei munkájával egyazon csoportba tartozik – ahogy leghíresebb esz-széjében leírja a „termelés és elosztás irányítását.” Maga Lenin és legtöbb összeesküvő társa sosem ta-nult semmit a piacgazdaság működéséről, és soha nem is szeretett volna. Egyedül annyit tudtak a ka-

pitalizmusról, hogy Marx úgy ábrázolta, mint minden gonosz leggonoszabbika. Hivatásos forradalmárok voltak. A pártpénzek jelentették jövedelmük egyetlen forrásait, amelyeket önkéntes és gyakran önkéntelen – kizsarolt – hozzájárulások és előfizetések, illetve erőszakos „eltulajdonítások” hízaltak. De 1917 előtt Nyugat- és Közép-Európai számúzótt-ségében néhány elvtárs vállalatokban végzett alárendelt rutinmunkát. Az ő tapasztalatuk – az úrlapokat és nyomtatványokat kitöltő irodai munkások tapasztalata – biztosította Leninnek az összes információt, amit elsajátított a vállalkozói tevékenységekről.

Lenin helyesen megkülönbözteti a vállalkozók munkáját „a mérnökök, mezőgazdászok és a többi tudományosan képzett személyzet” munkájától. Ezek a szakértők és technikusok főképp utasítások végrehajtói. A kapitalizmus alatt a tőkésnek, a szocializmus alatt „a felfegyverzett munkásoknak” engedelmeknek. A tőkésék és a vállalkozók szerepe egészen más; a szerepük Lenin szerint „a

munka és a termékek gyártásának és elosztásának kontrollja.” Nos, a vállalkozók és a tőkésék valódi feladata meghatározni, mire használják fel a termelési tényezőket a fogyasztói igények lehető legjobb kiszolgálása érdekében – azaz meghatározni, mit termeljenek, milyen mennyiségben és minőségben. Lenin azonban nem ezt a jelentést tulajdonította az „kontroll” kifejezésnek. Marxistaként nem ismerte a problémákat, amelyekkel a termelési tevékenységek szembesülnek a társadalmi szerveződés bármilyen elképzelhető rendszerében: a termelési tényezők elkerülhetetlen szűkösségét, a jövőbeli állapotok bizonytalanságát, amiket ki kell elégítenie a termelésnek, és olyan technológiai módszerek kiválasztásának szükségességét a már kiválasztott cél elérésére alkalmas zavarba ejtő sokaság közül, amelyek a lehető legkevesébé akadályozzák más célok elérését – tehát azokat, amelyekkel a legkevesebbek a termelési költségek. Marx és Engels írásaiban semmilyen hivatkozást nem lehet találni ezekre a problémákra. Lenin annyit tanult meg a vállalatokról

elvtársai történeteiből – akik néhanapján céges irodákban ültek – hogy sok firkálással, feljegyzéssel és számolással járnak. Így állapítja meg, hogy a „számvitel és a kontroll” a legfontosabb, ami szükséges a társadalom szervezéséhez és helyes működtetéséhez. De a „számvitelt és a kontrollt” – folytatja – már „a legvégsőig leegyszerűsítette a kapitalizmus, amíg a nyugták figyelemmel követése, jegyzése és kibocsátása rendkívül egyszerű műveletévé nem vált, amit képes bárki elvégezni, aki tud olvasni és írni, valamint ismeri a számtan első négy szabályát.”²

Íme, az iktatómunkás filozófiája teljes dicsőségében.

² Lenin, *State and Revolution*, 8 (Little Lenin Library, No. 14, International Publishers, New York), 83-84. o.

8.

A „kuzinok” haragja

A piacon, amelyet nem akadályoznak a külső beavatkozások, sosem áll meg a folyamat, amely a termelési tényezők feletti irányítást általában a leghatékonyabb emberek kezébe helyezi. Amint lassulnak egy ember vagy egy vállalat erőfeszítései arra, hogy a lehető legjobban elégítse ki a fogyasztók leg sürgetőbb, teljesen még ki nem elégített vágyait, megindul a korábbi sikeres erőfeszítések által felhalmozott vagyon szertefoszlása. A vagyon szertefoszlása gyakran már az üzletember élete során bekövetkezik, amikor az öregkor, fáradtság és betegség hatására megtörik lendülete, energiája és találékonysága, illetve elveszik a képessége, hogy ügyle-

teit a piac folyamatosan változó szerkezetéhez igazítsa. Gyakrabban lomha örökösei herdálják el ezt az örökséget. Ha a buta és közönyös utódok nem süllyednek vissza a jelentéktelenségbe, és inkompetenciájuk ellenére is pénzes emberek maradnak, vagyonukat olyan intézményeknek és politikai rendelkezéseknek köszönhetik, amelyeket az antikapitalista hajlamok diktáltak. Visszavonulnak a piacról, ahol a megszerzett vagyon megtartásának egyetlen módja annak újbóli megkaparintása minden nap a mindenki elleni verseny során, mind a már létező vállalatok, mind a kis tőkével működő újonnan érkezők ellen. Azzal, hogy államkötvényeket vesznek, az állam szárnyai alá menekülnek, aki megígéri, hogy védelmezi őket a piac veszélyeitől, ahol a hatékonytalanságot veszteséggel büntetik.³

³ Európában egészen a közelmúltig egy másik lehetőséget is biztosítottak arra, hogy óvják a vagyont a tulajdonos ügyetlenségétől és tékozlásától. A piacon szerzett jövedelmet nagy földbirtokokba fektethették, amiket vámok és más rendeletek

Vannak azonban családok, ahol generációkon keresztül továbbadják a vállalkozói sikerekhez szükséges kimagasló képességeket. Gyermekük, unokáik vagy akár ükunokáik közül páran velük egyenrangúak, vagy akár náluk is kimagaslóbbak. Az ősök vagyona nem foszlik szét, hanem egyre növekszik.

Az ilyen esetek természetesen nem gyakoriak. Nem csupán ritkaságuk miatt vonzzák a figyelmet, hanem azért is, mert kétszeres presztízst élveznek azok, akik tudják, hogyan kell megnövelni egy örökölt vállalkozást: a felmenőik iránt, és az irántuk érzett tiszteletet. Az ilyen „patrícusokban” – ahogy azok az emberek nevezik őket, akik figyelmen kívül hagyják a státusztársadalom és a kapitalista társadalom közötti különbséget – a vérvonal, a kifinomult

védelmeztek a külföldi versenytársaktól. Nagy-Britanniában a hitbizomány és a kontinens hasonló örökségi rendelkezései meggátolták, hogy a tulajdonos az örökösök kárára eladja a tulajdonát.

ízlés és a kegyes modor egy keményen dolgozó üzletember képességeivel és szorgalmával párosul. És néhányuk az ország, vagy akár a világ leggazdagabb vállalkozói közé tartozik.

A leggazdagabb néhány úgynevezett patrícius család egyes körülményeit kell tanulmányoznunk, hogy megmagyarázzunk egy jelenséget, ami fontos szerepet játszik a modern antikapitalista propagandában és mesterkedésekben.

Az adottságokat, amik a nagyvállalatok sikeres üzemeltetéséhez szükségesek, még ezekben a szerencsés családokban sem öröklí meg az összes gyermek és unoka. Nemzedékenként rendszerint csupán egy, vagy a legjobb esetben is kettő sajátítja el őket. Tehát a család vagyonának és vállalkozásának túlélése érdekében elengedhetetlen, hogy az ügyleteket erre az egyre vagy kettőre bízzák, míg a többi családtag pusztán a bevételek egy részét kapja meg. Az ehhez hasonló végrendelkezések módszerei országról országra változnak, a nemzeti és helyi törvények sajátos kikötései szerint. Hatásuk azonban

mindig ugyanaz. A családot két kategóriára osztják – akik intézik az ügyleteket, és akik nem.

A második kategória rendszerint olyan emberekből áll, akik közeli kapcsolatban állnak az első kategóriába tartozókkal, akiket *főnököknek* nevezünk. A főnökök testvérei, unokatestvérei, gyakrabban nővérei vagy húgai, özvegy sógornői, unokahúgai, és a többi. A második kategória tagjait *kuzinoknak* nevezük.

A kuzinok bevétele a vállalatból vagy cégből származik. De ismeretlen előttük az üzleti élet, és semmit nem tudnak a problémákról, amikkel a vállalkozó szembesül. Divatos bentlakásos iskolákban és kollégiumokban nevelték őket, melynek légkörét áthatja az evilági pénzkeresés gőgös megvetése. Néhányuk klubokban és egyéb szórakozóhelyeken tölti idejét, fogadásokat köt és szerencsejátékozik, lakomázik és mulatozik, drága kicsapongásokat élvez. Mások amatőr szinten foglalatoskodnak festéssel, írással vagy más művészetekkel. Tehát legtöbbjük tétlen, haszontalan ember.

Igaz, hogy voltak és vannak kivételek, és a kuzinok csoportjának kivételei bőségesen ellensúlyozzák teljesítményükkel a playboyok és tékozlók kirívó viselkedését. A legkiválóbb szerzők, tudósok és államférfiak közül sokan ilyen „foglalkozás nélküli úriemberek” voltak. Megszabadulva annak szükségétől, hogy jövedelmező állással megélhetést keressenek, és nem szorulva a bigottság függőinek szíveségeire, új eszmék úttörőivé váltak. Mások, akiből hiányzott az inspiráció, olyan művészek mecénásai lettek, akik a pénzügyi segítség és a biztatás nélkül sosem lettek volna képesek megalkotni kreatív munkájukat. Számos történész kihangsúlyozta a szerepet, amit a pénzes emberek játszottak Nagy-Britannia intellektuális és politikai evolúciójában. A miliő, amelyben a tizenkilencedik század Franciaországának szerzői és művészei éltek és biztatásra leltek, a *le monde*, az „előkelőség” volt.

Itt azonban nem a playboyok bűneivel vagy a gazdagok más csoportjainak kiválóságával foglalkozunk. Témánk az a szerep, amelyet a kuzinok egy

speciális csoportja vállalt a piacgazdaság elpusztítását célzó tanok terjesztésében.

Számos kuzin érezte úgy, hogy sérti őket a megállapodás, ami szabályozza pénzügyi kapcsolatukat a főnökökkel és a családi vállalattal. Akár apjuk vagy nagyapjuk végakarata hozta azokat a megállapodásokat, akár maguk írták alá őket - úgy hiszik, hogy túl keveset kapnak, a főnökök pedig túl sokat. Mivel nem ismeretes előttük a vállalkozás és a piac természetete, Marxszal együtt meg vannak győződve arról, hogy a tőke automatikusan „profitot nemz.” Nem értik, miért kellene a vállalatvezető családtagoknak többet kapniuk, mint nekik. Mivel túl ostobák ahhoz, hogy helyesen kiértékeljék a mérlegek és eredménykimutatások jelentését, a főnökök minden cselekedete mögött gonosz szándékot sejtenek, ami arra irányul, hogy megfosszák őket attól, ami jogosan az övék. Folyamatosan civakodnak velük.

Nem meglepő, hogy a főnökök elveszítik a türelmüket. Büszkék a sikerükre, amellyel minden aka-

dályt leküzdöttek, amit az államok és szakszervezetek gördítettek a nagyvállalatok elé. Teljesen tudatában vannak a ténynek, hogy hatékonyságuk és buzgóságuk nélkül a vállalat vagy rég tévútra tévedt volna, vagy a családnak el kellett volna adnia azt. Úgy vélik, hogy a kuzinoknak az igazságosság jegyében számba kellene venni érdemeiket, és panaszait egyszerűen szemtelennek és felháborítóknak találják.

A főnökök és a kuzinok közötti családi viszály egyedül a klán tagjaira vonatkozik. De általános fontosságra tesz szert, amikor a kuzinok – hogy bosszantsák a főnököket – belépnek az antikapitalista táborba, és tőkét biztosítanak mindenféle „progresszív” törekvésnek. A kuzinok lelkesen támogatják a sztrájkokat még olyan cégeknél is, amelyekből saját jövedelmük fakad.⁴ Köztudott tény,

⁴ „Limuzinok vitték egyenruhás söfőrökkel a sztrájkórséghez a megfontolt hölgyeket, néha *azokra a sztrájkokra is, amit a cég ellen szerveztek, ami segített finanszírozni a limuzint.*” Eugene

hogy a legtöbb „progresszív” magazin és számtalan „progresszív” újság teljesen a támogatásoktól függ, amit bőségesen adnak nekik. Ezek a kuzinok progresszív egyetemeknek, főiskoláknak és intézményeknek adományoznak „társadalmi kutatások” érdekében, és szponzorálnak mindenféle kommunista párttevékenységet. „Társalgószoba szocialistaként” és „luxuslakás Bolsevikként” fontos szerepet töltenek be a „proletár hadseregben,” ami a „kapitalizmus förtelmes rendszere” ellen harcol.

Lyons, *The Red Decade*, New York, 1941, 186. o. (Kiemelés tőlem.)

9.

Broadway és Hollywood
kommunizmusa

A sokaság, aki számára kényelmes jövedelmet és szabadidőt biztosít a kapitalizmus, szórakozásra vágyik. Tömegek tódulnak a színházakba. Virágzik a szórakoztatóipar. A híres színészek és drámaírók hat számjegyű bevételt élveznek. Palotákban élnek felszolgálókkal és úszómedencékkel. Minden bizonytalansággal nem „az éhség rabjai.” Mégis Hollywood és Broadway – a szórakoztatóipar világhírű központjai – a kommunizmus melegágyai. A szerzők és az előadók a szovjetizmus legbigottabb támogatói közé tartoznak.

Sokan próbálták megmagyarázni ezt a jelenséget. A legtöbb interpretációban van valamennyi igazság. Azonban egyik sem veszi figyelembe a fő motívációt, ami a forradalmárok soraiba úzi a színpad és a képernyő bajnokait.

A kapitalizmusban az anyagi siker azon múlik, mennyire értékeli a szuverén fogyasztók az ember teljesítményét. Ilyen tekintetben nincs különbség egy gyáros, egy producer vagy egy színdarabíró által nyújtott szolgáltatás között. Viszont ennek a függőségnek a tudata sokkal nagyobb kényelmetlenséget kelt a szórakoztatóipar tagjaiban, mint azokban, akik megfogható árucikkkel látják el a fogyasztókat. A megfogható javak gyártói tudják, hogy a terméküket bizonyos fizikai tulajdonságaik miatt veszik meg. Észszerűen számíthatnak arra, hogy a publikum továbbra is igényelni fogja ezeket a cikkeket mindaddig, amíg nem ajánlanak fel nekik valami jobbat vagy olcsóbbat, hiszen valószínűtlen, hogy a közeljövőben változni fognak az igények, amelyeket ezek a javak kiszolgálnak. Bizonyos mértékig előre

tudják jelezni az intelligens vállalkozók e javak piacának jövőbeli állapotát. Egy bizonyos fokú magabiztossággal tudnak a jövőbe tekinteni.

Egészen más a helyzet a szórakoztatás területén. Az emberek azért vágnak élvezetekre, mert unatkoznak. És semmi sem untatja őket jobban, mint az élvezetek, amiket már ismernek. A szórakoztatóipar lényege a változatosság. A támogatók azt tapsolják meg leginkább, ami új, tehát váratlan és meglepő. Szeszélyesek és megmagyarázhatatlanok. Megvetik azt, amit tegnap dédelgettek. A színpad vagy a képernyő iparmágnásának mindig rettegnie kell a publikum önfejűségétől. Egy reggel gazdagon és híresen ébred, és másnapra talán feledésbe merül. Nagyon jól tudja, hogy teljes mértékben a mulatni vágyó tömeg szeszélyeitől függ a sorsa. Mindig szorongás kíséri. Mint az építőmester Ibsen darabjában, retteg az ismeretlen újoncoktól, az étellel teli fiatalságtól, amely át fogja venni a helyét a publikum szolgálatában.

Nyilvánvaló, hogy semmi sem oldja fel ezt a kényelmetlenséget. Tehát szalmaszálba kezdenek kapaszkodni. A kommunizmus – gondolják néhányan – el fogja hozni a megváltásukat. Talán nem az a rendszer tesz mindenkit boldoggá? Talán nem azt állítják kimagasló emberek, hogy az emberiség minden problémáját a kapitalizmus okozza, és a kommunizmus el fogja törölni azokat? Talán ők maguk nem az összes többi munkásember keményen dolgozó elvtársai?

Jogosan feltételezhető, hogy a Hollywood és Broadway kommunisták közül egyik sem tanulmányozta bármelyik szocialista szerző írásait, és még kevésbé a piacgazdaság bármely komoly analízisét. De pontosan ez az a tény, ami azt a furcsa illúziót kelti a modell lányok, a táncosok és énekesek, a vígjátékok, mozgóképek és dalok szerzői és producerei szemében, hogy az ő sajátos panaszaik el fognak tűnni, amint kizsákmányolják a „kizsákmányolókat.”

Vannak, akik a kapitalizmust hibáztatják a szórakoztatóipar számtalan ostoba és durva termékéért. Szükségtelen vitába szállni ezzel. De érdemes emlékezni, hogy egyetlen amerikai milió sem támogatta lelkesebben a kommunizmust, mint az emberek, akik részt vettek ezeknek a bugyuta filmeknek és daraboknak a létrehozásában. Amikor a jövő története azok után az apró, jelentős tények után kutat, amiket Taine nagyra értékelt forrásanyagként, nem szabadna elhanyagolnia a szerep megemlítését, amit a világ leghíresebb sztriptízművésze játszott az amerikai radikális mozgalomban.

II.

Az átlagember társadalomfilozófiája

I.

*Kapitalizmus, ahogy azt
a közönséges ember látja - és nem látja*

A közgazdaságtan kiemelkedése, mint új ismeretág, az emberiség történelmének egyik legcsodálatosabb eseménye volt. Azzal, hogy kikövezte az utat a kapitalista magánvállalkozás számára, pár nemzedék alatt radikálisabban átváltoztatott minden emberi ügyet, mint az azt megelőző tízezer év. A kapitalista ország lakói születésüktől haláluk napjáig, minden percben részesülnek a kapitalista gondolkodási és cselekvési mód csodálatos vívmányaiból.

A legbámulatosabb dolog a földi állapotok a kapitalizmus által elhozott változásával kapcsolatban az, hogy mindössze néhány szerző vívta azt ki, illetve aligha több államférfi, akik befogadták tanításukat.

Nem csak a lomha tömegek, hanem a legtöbb olyan üzletember sem értette meg cselekedetei lényeges vonásait, aki kereskedelmével gyakorlatba ültette a laissez-faire elveket. Még a liberalizmus tetőpontján is mindössze néhányan értették meg teljesen a piaczgazdaság működését. A nyugati civilizáció egy apró elit tanácsára vezette be a kapitalizmust.

A tizenkilencedik század első évtizedeiben sokan voltak, akik komoly jellemhibájuknak tartották, hogy ismeretlenek előttük a szóban forgó kérdések, és nagy buzgalommal szerették volna orvosolni azt. A Waterloo és Sebastopol közötti években egy könyvben sem merültek el Nagy-Britanniában lelkesebben, mint közgazdaságtani értekezésekben. De a divat hamar tovatűnt. A téma élvezhetetlennek bizonyult az átlagolvasónak.

A közgazdaságtan annyira különbözik egyrészt a természettudományoktól és a technológiától, másrészt a történelemtől és a jogtudománytól, hogy furcsának és visszataszítónak tűnik a kezdő számára. Gyanúval tekintenek heurisztikus szokatlanságára

azok, akik laboratóriumban, vagy archívumokban és könyvtárakban végzik a kutatásukat. Episztemológiai különössége nonszensznek tűnik a pozitívizmus szűklátókörű fanatikusainak. Az emberek olyan közgazdaságtan könyvet szeretnének, ami tökéletesen illeszkedik az arról alkotott előítéleteikhez, milyennek kellene lennie a közgazdaságtannak - azaz ami a fizika vagy a biológiai logikai szerkezete által formált tudományt mutat be. Meglepődnek és elállnak a problémák komoly leküzdésétől, amelyek elemzése szokatlan szellemi erőfeszítést igényel.

Ennek a tudatlanságnak a következménye az, hogy az emberek a természettudományok és a technológia fejlődésének tulajdonítják a gazdasági állapotok minden fejlődését. Ahogyan ők látják, az emberiség történelme folyamán egy önfenntartó folyamat uralkodik, amely a fejlődés irányába tereli a kísérleti természettudományokat, és ahogyan azokat a technológiai problémákra alkalmazzák. Ez a folyamat megállíthatatlan, az emberiség sorsának részét

képezi és lezajlik, bármi is legyen a társadalom politikai és gazdasági szerveződése. Ahogy ők látják, az elmúlt kétszáz év példátlan technológiai fejlesztéseit nem a kor gazdaságpolitikája okozta vagy segítette elő. Azok nem a klasszikus liberalizmus, nem a laissez-faire és a kapitalizmus vívmányai voltak. Ebből következően tovább fognak folytatódni a társadalom gazdasági szerveződésének bármelyik rendszerében.

Marx tanai egyszerűen azért nyertek elismerést, mert az eseményeknek ezt a népszerű magyarázatát adoptálták és öltöztették álfilozófiai köntösbe, amivel mind a hegeli spiritualizmus, mind a nyers materializmus kedvében jártak. Marx elképzelésében az „anyagi termelőerők” emberfeletti entitások, amelyek függetlenek az ember akaratától és cselekedeteitől. Saját útjukon haladnak, amit egy magasabb hatalom kifürkészhetetlen és elkerülhetetlen törvényei írtak elő. Rejtélyesen változnak, és arra kényszerítik az emberiséget, hogy a társadalmi szerveződést ezekhez a változásokhoz igazítsa; hiszen az

anyagi termelőerők egyetlen dolgot nem engednek: hogy leláncolja őket az ember társadalmi szerveződése. A történelem lényegében az anyagi termelőerők küzdelme, hogy felszabaduljanak a társadalmi láncok alól, ami megbéklyózza őket.

Egyszer volt, hol nem volt - tanítja Marx - az anyagi termelőerők a kézi malom formájában öltöttek testet, aztán az emberi ügyeket a feudalizmus mintájára rendezték be. Amikor később az anyagi termelőerők evolúcióját meghatározó felfoghatatlan törvények a kézi malmot a gőzmalommal helyettesítették, a feudalizmus helyet kellett hogy adjon a kapitalizmusnak. Azóta az anyagi termelőerők tovább fejlődtek, és jelen formájuk megparancsolja a kapitalizmus szocializmussal való helyettesítését. Azok, akik korlátozni próbálják a szocialista forradalmat, reménytelen feladat mellett kötelezik el magukat. Lehetetlen megállítani a történelmi fejlődés áradatát.

Az úgynevezett baloldali pártok eszméi sok szempontból különböznek egymástól. De egy dologban

egyetértenek. Önműködő folyamatként tekintenek az előre haladó anyagi fejlődésre. Az amerikai szak-szervezeti tag adottnak veszi saját életszínvonalát. A sors úgy határozott, hogy élvezze azokat a javakat, amelyek meg voltak tagadva az előző generációk leggazdagabb embereitől is, és amelyek még mindig meg vannak tagadva a nem amerikaiaktól. Nem merül fel benne, hogy a nagyvállalatok „individualiz-musa” játszhatott valami szerepet annak felemelkedésében, amit „az amerikai életmódnak nevez.” Szemében a „menedzsment” a „kizsákmányoló” igaz-ságtalan követeléseit képviseli, akik el akarják marni tőle azt, ami jogosan őt illeti. Úgy gondolja, a történelem folyamán munkája „termelékenysége” megállíthatatlanul növekszik. Nyilvánvaló, hogy e jólét gyümölcsei jog szerint kizárólag őt illetik. Az ő érdeme, hogy a kapitalizmus korában a feldolgozó-
iparok által megtermelt termékek értékének a fog-lalkoztatottak számával elosztott hányadosa növe-
kedés felé irányult.

Az igazság az, hogy a növekedése annak, amit a munkaező termelékenységének neveznek, a jobb szerszámok és gépek felhasználásából fakad. Száz munkás egy modern gyárban időegységenként sokszorosát gyártja le annak, amit száz munkás gyártott le a prekapitalista kézművesműhelyekben. Ezt a fejlődést nem jobb képességek, kompetencia vagy nagyobb erőfeszítés eredményezi az egyéni munkások részéről. (Tény, hogy a középkori kézművesektől megkövetelt jártasság messze felülmúlta azt, amit megkövetelnek napjaink gyári munkásának számos kategóriájától.) A fejlődés a hatékonyabb szerszámok és gépek felhasználása miatt volt lehetséges, ami a nagyobb mennyiségű tőke felhalmozódásának és befektetésének eredménye.

A kapitalizmus, tőke és tőkés szavakat Marx és napjainkban a legtöbben – valamint az Egyesült Államok hivatalos propagandaügynökségei – gyalázkodó kifejezésként használják. Azonban ezek a szavak találóan rámutatnak a fő tényezőre, amelynek működése megteremtette az elmúlt kétszáz év összes

csodálatos vívmányát: az átlagos életszínvonal példátlan növekedését egy folyamatosan növekvő népesség számára. Ami megkülönbözteti a modern ipari állapotokat a kapitalista országokban a prekapitalista korok, illetve napjaink úgynevezett fejletlen országainak állapotától, az a tőke kínálatának mennyisége. Egyetlen technológiai fejlesztés sem fogható munkára, ha nem halmozták fel előtte a szükséges tőkét megtakarításokkal.

A megtakarítás, a tőkefelhalmozás az, ami lépésről lépésre átalakította a vad barlanglakók ügyetlen ételkeresését a modern ipar módszereivé. Ennek az evolúciónak voltak szívritmus-szabályzói az eszmék, amik megteremtették azokat az intézményes kereteket, amelyekben belül biztonságossá vált a termelőeszközök magántulajdonlása általi tőkefelhalmozás. A gazdagság irányába tett minden lépés a megtakarítás következménye. Gyakorlatilag haszontalanok lennének a legzseniálisabb technológiai fejlesztések, ha nem halmozták volna fel megtakarítással a használatukhoz megkövetelt tőkejavakat.

A vállalkozók felhasználják a megtakarítók által elérhetővé tett tőkejavakat a legsürgetőbb, még ki nem elégített fogyasztói igények leggazdaságosabb teljesítésére. Együtt a szakemberekkel, és a termelés módszereinek tökéletesítése szándékával aktív szerepet játszanak a megtakarítók mellett abban az eseménysorozatban, amit gazdasági fejlődésnek neveznek. Az emberiség többi része profitál az úttörők e három osztályának tevékenységeiből. De akármit is tegyenek, ők pusztán haszonélvezői azoknak a változásoknak, amelyek megjelenéséhez semmivel sem járultak hozzá.

A piacgazdaság karakterisztikus jellemzője a tény, hogy a három élenjáró osztály – akik megtakarítanak, akik befektetik a tőkejavakat, és akik új módszereket fejlesztenek ki a tőkejavak felhasználásához – által elhozott fejlesztések nagyobb részét a nem-élenjáró többségnek osztja ki. A népességnövekedést meghaladó tőkefelhalmozódás növeli a munka határtermelékenységét, ami pedig olcsóbbá teszi a termékeket. A piaci folyamatok megadják az

átlagembernek a lehetőséget, hogy mások teljesítményének gyümölcseit élvezze. Arra kényszeríti a három élenjáró osztályt, hogy a lehető legjobb módon szolgálja a nem-élenjáró többséget.

Mindenki szabadon beléphet a kapitalista társadalom három élenjáró osztályába. Ezek az osztályok nem zárt kasztok. A tagság nem egy kiváltság, amit egy magasabb hatalom biztosít, és nem is az ősök öröksége. Ezek az osztályok nem klubok, és a tagoknak nem áll hatalmában kirekeszteni bármilyen újoncot. Értelem és akaraterő kell ahhoz, hogy valaki tőkés, vállalkozó, vagy az új technológiai módszerek kiötlője legyen. Élvez bizonyos előnyöket egy gazdag ember leszármazottja, mivel kedvezőbb körülményekből indul, mint mások. De nem könnyebb számára a piaci versengés feladata, hanem néha megterhelőbb és kevésbé kifizetődő, mint egy újonc. Újra kell szerveznie örökségét, hogy hozzáigazítsa a piaci állapotok változásához. Tehát például egy vasúti „birodalom” örököse előtt álló problémák az utolsó évtizedekben minden bizonnyal

sokkal szövevényesebbek voltak, mint amikkel az szembesült, aki a semmiből kezd a teherszállításban vagy a légi szállításban.

A közember népszerű filozófiája a legsiralmasabb módon értelmezi félre ezeket a tényeket. Ahogy Gipsz Jakab látja, valami rejtélyes, fejlődésnek nevezett dolognak köszönhetően jött létre az összes új iparág, ami olyan árucikkeket biztosít számára, amelyek felmenője előtt ismeretlenek voltak. A tőkefelhalmozás, a vállalkozás és a technológiai zsenialitás semmit sem adott hozzá a jólét spontán létrejöttéhez. Ha jóvá lehet írni valakinek azt, amit Gipsz Jakab a munka termelékenységének tekint, akkor az a gyártósori munkás. Ebben a bűnös világban sajnos ember embert zsákmányol ki. Az üzlet elviszi a javát, a minden jó dolog létrehozójának, a fizikai munkásnak pedig – ahogy a Kommunista Kiáltvány kifejti – nem hagy többet, mint ami szükséges „megélhetéséhez és faja szaporításához”. Következésképpen „a modern munkás, ahelyett, hogy felemelkedne az ipar fejlődésével, egyre mélyebbre és mélyebbre

süllyed. [...] Nyomorgóvá válik, a nyomor pedig gyorsabban növekszik, mint a népesség és a vagyon.” A szerzőket, akik így írták le a kapitalista ipart, magasztalják az egyetemeken, a legnagyobb filozófusoknak és az emberiség jótevőinek nevezik őket, tanításaikat pedig áhítatos csodálattal fogadják el a milliók, kiknek otthonaik más készülékek mellett rádiókkal és tévékészülékekkel vannak felszerelve.

A legrosszabb kizsákmányolást – mondják a professzorok, a „munkás” vezetők és a politikusok – a nagyvállalatok viszik végbe. Képtelenek meglátni, hogy a nagyvállalatok karakterisztikus jellemzője a tömegtermelés a tömegek igényeinek kielégítéséért. A kapitalizmusban maguk a munkások a közvetlen vagy közvetett fő fogyasztói mindannak, amiket a gyárak termelnek.

A kapitalizmus korai napjaiban még mindig jelentős lemaradás volt egy innováció megjelenése között és aközött, hogy az elérhetővé váljon a töme-

gek számára. Igaza volt Gabriel Tarde-nek körülbelül hatvan évvel ezelőtt, amikor rámutatott arra, hogy az ipari innováció egy kisebbség hóbortja mindaddig, amíg mindenki szükségévé nem válik; amit először luxuscikknek tartottak, később mindenki szükségcikkévé válik. Ez az állítás még mindig igaz volt az autók népszerűsödésével kapcsolatban. De a nagyvállalkozások nagy volumenű termelése lerövidítette és szinte eltörölte ezt a késlekedést. A modern innovációk csak a tömegtermelés módszereivel termelhetők nyereségesen, tehát gyakorlati megvalósításuk pillanatában elérhetővé válnak a sokaság számára. Az Egyesült Államokban például nem volt észlelhető időtartam, ami alatt az olyan innovációkat, mint a televíziót, nejlonharisnyát vagy konzerves bébiételt kizárólag a tehetős emberek kisebbsége élvezhette volna. Valójában a nagyvállalatok az emberek fogyasztási és élvezeti módjainak sztenderdizálására törekednek.

Senki sem szűkölködik a piacgazdaságban azért, mert néhányan gazdagok. A gazdagok gazdagsága

nem okozza senki szegénységét. Épp ellenkezőleg, a folyamat, ami gazdaggá tesz néhányat, annak a folyamatnak a velejárója, ami elősegíti a sokaság vágyainak kielégülését. A vállalkozók, a tőkésék és a szakemberek annyira gazdagodnak, amennyire képesek a legjobban ellátni a fogyasztókat.

2.

Az antikapitalista front

A szocialista mozgalom, valamint a prekapitalista korok intervencionista politikáinak felélesztésére törekvő igyekezetek a legelején hitelüket veszítették azok szemében, akik előtt ismerős a gazdaságelmélet. De a forradalmárok és reformerek eszméi támogatást találtak a tudatlan emberek elsöprő többségében, akiket kizárólag a leghatalmasabb emberi szenvedélyek, az irigység és a gyűlölet vezettek.

A Felvilágosodás társadalomfilozófiája, amely kikövezte az utat a liberális program – a piacgazdaságban (kapitalizmusban) beteljesülő gazdasági szabadság és alkotmányos folyamánya, a képviseleti kormányzat – előtt, nem javasolta a három régi hatalom: a monarchia, az arisztokrácia és az egyházak

elpusztítását. Az európai liberálisok arra törekedtek, hogy a parlamentáris monarchia vegye át a királyi abszolutizmus helyét, a köztársasági kormányzat felállítása helyett. El szerették volna törölni az arisztokraták kiváltságait, de nem szerették volna megfosztani őket címeiktől és birtokaiktól. Buzgón szerették volna megadni mindenkinek a lelkiismereti szabadságot, véget vetni a máshitűek és eretnek üldözésének, de úgyszintén szerették volna megadni minden egyháznak és felekezetnek a spirituális céljaikra való törekvés szabadságát. Tehát megmaradt az *ancien régime* három nagy hatalma. Az ember arra számított volna, hogy a fejedelmek, arisztokraták és papok, kik fáradhatatlanul hangot adtak konzervativizmusuknak, készek lennének ellenállni a nyugati civilizáció alapjai ellen irányuló szocialista támadásnak. Végére is a szocializmus hírnökei nem féltek kijelenteni, hogy a szocialista totalitarizmus alatt nem maradna hely annak, amit a zsarnokság, kiváltság és babona maradványinak neveztek.

Azonban még a kiváltságosok körében is erősebb volt harag és az irigység, mint a nyugodt érvelés. Gyakorlatilag összefogtak a szocialistákkal, figyelmen kívül hagyva a tényt, hogy a szocializmus saját javaik elkobzására is törekedett, és nem létezhet valódi szabadság egy totalitárius rendszerben. Németországban azt a politikát avatta fel a Hohenzollern-ház, amit egy amerikai megfigyelő monarchikus szocializmusnak nevezett.⁵ Oroszország autokrata Romanovjai a szakszervezeteket használták fegyverként a képviseleti kormányzat felállítását célzó „burzsoá” törekvések ellen. Az arisztokraták tulajdonképpen minden európai országban együttműködtek a kapitalizmus ellenségeivel. Kiemelkedő teológusok próbálták mindenhol a szabad vállalkozás rendszerének rossz hírnevét kelteni, és támogatták hallgatólagosan vagy a szocializmust, vagy a radiká-

⁵ Lásd Elmer Roberts, *Monarchical Socialism in Germany*, New York, 1913.

lis intervencionizmust. Napjaink protestantizmusának néhány kiemelkedő vezetője – Barth és Brunner Svájcban, Niebuhr és Tillich az Egyesült Államokban, illetve Canterbury néhai érseke, William Temple – nyíltan megvetették a kapitalizmust, sőt, egyenesen a kapitalizmus vélt hibáit vádolták az orosz bolsevizmus összes túlkapásáért.

Az ember gondolkodóba eshet, igaza volt-e Sir William Harcourtnak, amikor több mint hatvan évvel ezelőtt kijelentette: Immár mindannyian szocialisták vagyunk. Napjaink kormányai, politikai pártjai, tanárai és szerzői, militáns ateistái és keresztény teológusai szinte egyhangúan utasítják el nagy szenvedéllyel a piacgazdaságot és dicsérik az állami mindenhatóság állítólagos előnyeit. A feltörekvő nemzedék olyan környezetben nő fel, amelyet teljesen áthatnak a szocialista eszmék.

A szocializmuspárti ideológiák befolyása világosan látható abban, ahogyan a közvélemény szinte egyhangúan magyarázatot ad arra, miért lépnek be az emberek szocialista vagy kommunista pártokba.

A belpolitika terén azt feltételezik, hogy akik nem gazdagok, „természetesen és szükségszerűen” a radikális programokat – tervezést, szocializmust, kommunizmust – pártolják, míg kizárólag a gazdagoknak van okuk a piacgazdaság megőrzésére szavazni. Ezt a feltételezést magától értetődőnek tekintti az alapvető szocialista elképzelés, miszerint a kapitalizmus műveletei a „kizsákmányolók” egyedüli hasznára sértik a tömegek gazdasági érdekeit, a szocializmus pedig javítani fog az átlagember életszínvonalán.

De nem azért követelik a szocializmust, mert *tudják*, hogy a szocializmus javítani fog a körülményeiken, és nem azért utasítják el a kapitalizmust, mert *tudják*, hogy az egy rendszer, ami ellentétben áll az érdekeikkel. Azért szocialisták, mert úgy *hiszik*, hogy a szocializmus javítani fog a körülményeiken, és azért gyűlölik a kapitalizmust, mert úgy *hiszik*, hogy az károsítja őket. Azért szocialisták, mert megvakította őket az irigység és a tudatlanság. Makacsul elutasítják a közgazdaságtan tanulmányozását, és

visszautasítják a szocialista tervekről szóló elsőprő közgazdaságtani kritikát, mivel a szemükben a közgazdaságtan, elvont elméletként, egyszerűen ostobaság. Azt színlelik, hogy kizárólag a tapasztalatban hisznek. Ugyanakkor makacsul utasítják el a tapasztalat tagadhatatlan tényeit, azaz hogy az átlagember életszínvonala összehasonlíthatatlanul magasabb a kapitalista Amerikában, mint a szovjet szocialista édenben.

Ugyanezt a hibás érvelést folytatják, amikor a gazdaságilag visszamaradott országok állapotával foglalkoznak. Úgy gondolják, hogy lakóik „természetesen” szimpatizálnak a kommunizmussal, mivel szegénységben élnek. Nos, nyilvánvaló, hogy a szegény nemzetek szeretnének megszabadulni nyomorúságuktól. Tehát amikor kifogásolható körülményeik javítására törekednek, a társadalom gazdasági szerveződésének azon rendszerét kell bevezetniük, amelyik a legjobban biztosítja e cél elérését; a kapitalizmus mellett kell dönteniük. De a kommunizmus felé hajlanak, miután megvezették őket a hamis

antikapitalista eszmék. Valóban ellentmondásos, hogy a keleti népek vezetői elutasítják a nyugatot meggazdagító módszereket, miközben vágyakozó pillantásokat vetnek a nyugati nemzetek gazdaságára, és elragadtatja őket az orosz kommunizmus, ami szegénységben tartja az oroszokat és szatellitjeiket. Még ellentmondásosabb, hogy a szovjet rendszeret dicsőítik az amerikaiak, miközben a kapitalista nagyvállalatok termékeit élvezik, és „igen természetesnek” tartják, hogy Ázsia és Afrika szegény nemzetei a kommunizmust részesítik előnyben a kapitalizmussal szemben.

Vitatkozhatunk azzal, hogy kell-e mindenkinek komolyan tanulmányoznia a közgazdaságtant. De egyvalami biztos. Az, aki nyilvánosan a kapitalizmus és a szocializmus közötti ellentétről beszél vagy ír anélkül, hogy teljesen megismert volna mindent, amit a közgazdaságtan mond ezekről a kérdésekről, egy felelőtlen locsogó.

III.

Az irodalom és
a kapitalizmus

I.

Az irodalmi termékek piaca

A kapitalizmus lehetőséget biztosít a sokaság számára, hogy tanúsítsák kezdeményezőképességüket. Míg a merev státusztársadalom mindenkinek a rutin változatlan elvégzését parancsolja, és nem tűr semmilyen eltérést a dolgok hagyományos mintájától, a kapitalizmus biztatja az újítót. A nyereség a termelés szokásos módjaitól való sikeres eltérés jutalma; a veszteség azok büntetése, akik lomhán az idejétmúlt módszerekhez ragaszkodnak. Az egyén szabadon mutathatja meg, mit tud jobban csinálni, mint mások.

Ez az egyéni szabadság azonban korlátozott. A piac demokráciájának következménye, tehát az egyén teljesítményének a szuverén fogyasztók általi

értékelésén múlik. Ami kifizetődő a piacon az nem a jó teljesítmény, mint olyan, hanem a teljesítmény, amit elegendő számú fogyasztó jónak tart. Ha a vásárlóközönség túl ostoba ahhoz, hogy meglássa egy termék értékét, legyen az bármennyire kiváló, hiábavaló volt minden bajlódás és kiadás.

A kapitalizmus lényegében a tömegtermelés rendszere a tömegek igényeinek kielégítéséért. A bőség szaruját önti az átlagemberre. Az előző korokban sosem álmódott magasságba emelte az általános életszínvonalat. Embermilliók számára tette elérhetővé az élvezeteket, amelyek pár nemzedékkel ezelőtt pusztán egy kis elitnek voltak elérhetőek.

Ezt kiemelkedően példázza a mindenféle irodalom terebélyes piaca. Az irodalom – a szó legtágabb értelmében – ma egy árucikk, amit milliók követelnek. Újságokat, magazinokat és könyveket olvasnak, adásokat hallgatnak és megtöltik a színházakat. Jelentős jövedelemre tesznek szert a publikum kívánságait kielégítő szerzők, producerek és színészek.

Egy új alosztály jelent meg a társadalmi munkamegosztás keretein belül: az írástudó, azaz akik írásból élnek meg. Ők úgy értékesítik a piacon szolgáltatásaikat vagy erőfeszítéseik termékét, mint ahogyan az összes többi szakember értékesíti szolgáltatását vagy termékeit. Íróként szorosan a piacgazdaság kooperatív rendszerének részét képezik.

A prekapitalista korokban az írás nem volt kifizetődő művészet. A kovácsok és cipészek meg tudtak élni, a szerzők azonban nem. Az írás bölcsészettudomány volt, hobbi, de nem szakma. Az írás a gazdag emberek, a királyok, mágnások, politikusok, patrícusok és más független urak nemes tevékenysége volt. Érsekek és szerzetesek, egyetemi profeszszorok és katonák gyakorolták szabadidejükben. A nincstelen embernek, akit ellenállhatatlan ösztön készítetett az írásra, először biztosítani kellett magának egy jövedelemforrást a szerzőségen kívül. Így Spinoza lencséket csiszolt. A két Mill, apa és fiú, a Kelet-Indiai Társaság londoni irodáiban dolgozott.

De a legtöbb szegény szerző a művészetek és tudományok gazdag barátainak bőkezűségéből élt. A királyok és hercegek egymással versenyeztek a költők és írók támogatásában. Az udvarok voltak az irodalom menedékei.

Történelmi tény, hogy a támogatás rendszere teljes szólásszabadságot biztosított a szerzőknek. A támogatók nem kényszerítették pártfogoltjaikra saját filozófiájukat és saját esztétikai vagy etikai nézeteiket. Gyakran szorgosan védelmezték őket az egyházi hatóságok elől. Egy szerzőnek, akit kitiltott egy vagy több udvar, legalább lehetőségében állt, hogy menedéket találjon egy rivális udvarnál.

Mindennek ellenére nem szép látvány, ahogy a filozófusok, a történészek és a költők az udvaroncok köreiben mozognak és egy despota kegyelmétől függenek. A régi liberálisok üdvözölték az irodalmi termékek piacának evolúcióját, mint annak a folyamatnak elengedhetetlen részét, amely felszabadítja az embereket a királyok és arisztokraták gyámsága alól. Ezentúl – gondolták – a tanult osztályok ítélete

lesz a felsőbbrendű. Mily' gyönyörű kilátás! Úgy
tűnt, egy virágzó korszak hajnalodik.

2.

Siker a könyvpiacra

Volt azonban némi hiba ebben a képben.

Az irodalom nem konformizmus, hanem véleményeltérés. Jelentéktelenek a szerzők, akik pusztán megismétlik azt, amit mindenki helyesel, és amit mindenki szeretne hallani. Egyedül az újító, a más-hitű, az eddig sosem hallott dolgok hírnöke számít, aki elutasítja a hagyományos nézeteket és új értékekkel és eszmékkal kívánja helyettesíteni a régieket. Ő szükségszerűen tekintélyellenes, államellenes, kibékíthetetlenül ellenszegül kortársai elsőprő többségének. Pontosan ő az a szerző, kinek könyveit nem veszi meg a publikum nagyobb része.

Akármit is gondoljon az ember Marxról vagy Nietzsche-ről, senki sem tagadhatja, hogy elsőprő

volt posztumusz sikerük. Azonban mindketten éhen pusztultak volna a könyveladásaikon kívüli más jövedelemforrásuk nélkül. A máshitű és az újíto kevésre számíthat könyvei eladásaitól a szokványos piacon.

A könyvpiac mágnása a tömegeknek írt fiktív művek szerzője. Helytelen volna feltételezni, hogy ezek a vásárlók mindig a rossz könyveket részesítik előnyben a jó könyvekkel szemben. Képtelenek a megkülönböztetésre, következményképpen készek néha elolvasni még a jó könyveket is. Igaz, hogy a napjainkban kiadott legtöbb regény és színdarab pusztá szemét. Nem is lehetne másra számítani, amikor kötetek ezreit írják meg minden egyes évben. Korunkat egy nap még mindig az irodalom virágzása korának lehetne nevezni, ha ezer kiadásból egyetlen könyv egyenrangúnak bizonyulna a múlt nagy könyveivel.

Sok kritikus leli örömét abban, hogy a kapitalizmust hibáztatja amiatt, amit az irodalom hanyatlá-

sának neveznek. Talán önmagukat kellene vádolniuk, amiért képtelenek megkülönböztetni a minőséget a minősíthetlentől. Éleslátóbbak talán, mint elődjeik voltak száz évvel ezelőtt? A kritikusok napjainkban például alig győzik dicsérni Stendhalt. De amikor Stendhal meghalt 1842-ben, nevét nem ismerték és üzenetét félreértették.

A kapitalizmus képes olyan vagyonossá tenni a tömegeket, hogy könyveket és magazinokat vásárolhatnak. De nem képes felvértezni őket Maecenas vagy Cangrande della Scala ítélőképességével. Nem a kapitalizmus hibája, hogy az átlagember nem értékeli az átlagon felüli könyveket.

3.

Megjegyzések a *detektívtörténetekről*

Egy új irodalmi műfajt hozott magával a kor, amelyben látszólag ellenállhatatlan erőre tett szert a radikális antikapitalista mozgalom: a detektívtörténetet. A Munkáspártot hivatalba emelő angolok egyazon nemzedékét elragadtatták az olyan szerzők, mint Edgar Wallace. Az egyik kiemelkedő brit szocialista szerző, G. D. H. Cole nem kevésbé kiemelkedő detektívtörténetek szerzőjeként. Egy következetes marxistának a szakszervezeti mozgalom és az államosítás művészeti felépítményének kellene neveznie a detektívtörténeteket – talán együtt a hollywoodi filmekkel, a képregényekkel és a sztriptíz „művészetével”.

Megannyi történész, szociológus és pszichológus próbált magyarázatot adni ennek a furcsa műfajnak a sikerére. A legalaposabb ezek közül a vizsgálódások közül W. O. Aydelotte professzoré. Aydelotte professzornak igaza van, amikor kijelenti, hogy a detektívtörténetek történelmi értéke az, hogy álmodásokat írnak le, így pedig leleplezik az olvasóikat. És épp úgy igaza van, amikor azt állítja, hogy az olvasó a detektívvel azonosul, és a detektívet – nagyon általános kifejezésekkel – saját egója kiterjesztésévé változtatja.⁶

Nos, ez az olvasó a frusztrált ember, aki nem érte el a pozíciót, amelyre ambíciója készítette őt. Ahogy már mondtuk, kész azzal vigasztalnia magát, hogy a kapitalista rendszer igazságtalanságát hibáztatja. Azért vallott kudarcot, mert becsületes és törvénytisztelő ember. Sikeresebb versenytársai a tisz-

⁶ Lásd William O. Aydelotte, *The Detective Story as a Historical Source*, (The Yale Review, 1949, XXXIX. kötet, 76-95. o.)

tességtelenségük miatt jártak sikerrel; aljas trükkökhöz folyamodtak, amelyekre ő, amennyire lelkiismeretes és makulátlan, soha nem is gondolt volna. Bárcsak tudnák a többiek, mennyire alattomosak ezek az arrogáns úrgazdagok! Bűneik sajnos rejtve maradnak, és meg nem érdemelt hírnevet élveznek. De el fog jönni az ítélet napja. Le fogja leplezni őket, és fel fogja tární gáztetteiket.

A detektívtörténet tipikus eseményszála a következő: Valaki, akiről mindenki azt gondolja, hogy tiszteletreméltó és képtelen volna elkövetni bármilyen gonosztettet, förtelmes bűntényt követett el. Senki sem gyanakszik rá. De az agyafúrt detektívet nem lehet megtéveszteni. Mindent tud az efféle két-színű álszentekről. Összegyűjti az összes bizonyítékot, hogy elítélje az elkövetőt. Hála neki, végül a jó ügy győzedelmeskedik.

A magát tiszteletreméltó polgárként beállító gazember felfedése gyakran szolgált témaként magasabb irodalmi szinteken is, rejtett burzsoáellenes

hajlammal, mint Ibsen *A társadalom támaszai* esetén. A detektívregény lealacsonyítja a történetet és bevezeti az önelégült kopó olcsó karakterét, aki élvezetét leli egy olyasvalaki megalázásában, akit mindenki kifogástalan polgárnak gondolt. A detektívet a sikeres „burzsoá” elleni tudattalan gyűlölet motíválja. A detektív ellentéte az állami rendőrség nyomozói. Ők túl ostobák és megvezethetők, hogy megoldják a fejtörőt. Néha arra is utalás történik, hogy akaratlanul is elfogultak az elkövető mellett, mivel társadalmi pozíciója erősen befolyásolja őket. A detektív legyőzi a korlátokat, amiket a tunyaságuk gördít az útjába. Győzelme az ilyen rendőröket kinevező burzsoá állam hatóságainak veresége.

Ezért sikeres a detektívtörténet azok között, akik kielégületlen ambíciótól szenvednek. (A detektívtörténeteknek természetesen más olvasói is vannak.) Éjjel-nappal arról álmodnak, miként tölthetik ki bosszújukat sikeres versenytársaikon. Arról a pillanatról álmodnak, amikor riválisukat „bilinccsel a csuklóján elvezeti a rendőrség”. Ezt a megelégedést

helyettesíti számukra a történet csúcspontja, amelyben a detektívvel azonosulnak, a csapdába szorult gyilkost pedig riválisukkal azonosítják, aki felülmúlta őket.⁷

⁷ Egy jelentős tény az úgynevezett bulvármagazinok, az amerikai sajtó legújabb termékének sikere. Ezeket a magazinokat kizárólag arra szentelik, hogy felfedjék a sikeres emberek, kiváltképp a milliomosok és a képernyős hírességek titkos bűneit és gáztetteit. A *Newsweek* 1955. július 11.-i száma alapján az egyik ilyen magazin eladási számát 1955 szeptemberére 3.8 millió példányra becsülik. Nyilvánvaló, hogy az átlagos közember örömet leli azok vélt vagy valós bűneinek felfedésében, akik túlragyogják őt.

4.

A sajtó szabadsága

A sajtó szabadsága a szabad polgárok által alkotott nemzet egyik alapvető vonása. A régi klasszikus liberalizmus politikai programjának egyik létfontosságú pontja. Soha senkinek nem sikerült bármi életképes ellenvetést megfogalmazni a két klasszikus könyv: John Milton *Areopagitica*, és John Stuart Mill *A Szabadságról* könyve ellen. Az engedély nélküli nyomtatás az irodalom éltető eleme.

Szabad sajtó csak ott létezhet, ahol a termelési eszközök magántulajdonban állnak. Lehetetlen a sajtószabadság egy szocialista rendszerben, ahol az állam tulajdonol és irányít minden kiadót és nyomdát. Ott egyedül az állam határozza meg, hogy kinek legyen ideje és lehetősége írni, hogy mit nyomtassanak és publikáljanak. A szovjet Oroszországban

uralkodó állapotokhoz viszonyítva utólag még a cári Oroszország is a szabad sajtó országának tűnik. Amikor a nácik véghez vitték a híres könyvégetésüket, pontosan az egyik nagy szocialista szerző, Cabet terveinek megfelelően cselekedtek.⁸

Ahogy minden nemzet a szocializmus felé menetel, a szerzők szabadsága lépésről lépésre szertefoszlik. Napról napra egyre nehezebbé válik olyan könyvek vagy cikkek kiadása, aminek tartalma nem tetszik az államnak vagy a nagy hatalmú lobbicsoportoknak. Az eretnekeket még nem „likvidálják”, mint Oroszországban, és még nem is égetik el a könyveket az Inkvizíció parancsára. A cenzúra régi rendszere sem tért vissza. Ennél hatékonyabb fegyverek rejlenek az önjelölt progresszívek kezében. Elnyomásuk legfőbb eszköze a szerzők, a szerkesztők, a kiadók, a könyvárusítók, a nyomdák, a hirdetőik és az olvasók bojkottálása.

⁸ Lásd Cabet, *Voyage en Icarie*, Párizs, 1848, 127. o.

Mindenki szabadon tartózkodhat olyan könyvek, magazinok és újságok olvasásától, ami nem tetszik neki, és javasolhatja másoknak, hogy kerüljék ezeket a könyveket, magazinokat és újságokat. De egészen más dolog, amikor néhányan komoly megtorlással fenyegetnek másokat, ha továbbra is támogatnak bizonyos kiadásokat és azok kiadóit. Az újságok és magazinok kiadói számos országban rettegnek a szakszervezetek általi bojkott eshetőségétől. Elkerülik a probléma nyílt megvitatását, és engedelmesen teljesítik a szakszervezeti vezetők parancsait.

Ezek a „munkás” vezetők sokkal érzékenyebbek, mint az elmúlt korok császári vagy királyi őfelségei voltak. Képtelenek eltérni a vicceket. Érzékenységük lealacsonyította a legitim színházi szatírákat, komédiákat és zenés komédiákat, és meddőségre ítélte a mozgóképeket.⁹

⁹ A katolikus egyház által felállított bojkottrendszerrel lásd P. Blanshard, *American Freedom and Catholic Power*, Boston, 1949, 194-198. o.

Az *ancien régime* alatt a színházak szabadon előadhatták Mozart halhatatlan operáját, és ahogyan Beaumarchais gúnyolta az arisztokráciát. A második francia birodalomban Offenbach és Halévy *Gerolsteini nagyhercegnője* kiparodizálta az abszolutizmust, a militarizmust és az udvari életet. Maga III. Napóleon és néhány másik európai uralkodó lelte élvezetét a darabban, ami nevetségessé tette őket. A viktoriánus korban a brit színházak cenzora, Lord Chamberlain nem korlátozta Gilbert és Sullivan zenéi komédiáinak előadását, ami gúnyt űzött a brit államrendszer összes tisztelendő intézményéből. Nemesurak töltötték meg a páholyokat, míg a színpadon Montararat grófja azt énekelte: „a Lordok Háza nem színlelte a szellemi kiválóságot”.

Napjainkban kizárt dolog, hogy a színpadon parodizálják ki a hatalmon levőket. Nem tűrik el a szakszervezetek, a szövetkezetek, az állami vállalatok, az államháztartási hiány, vagy a jóléti állam más vonásainak bárminemű tiszteletlen tükörképét. A szakszervezeti vezetők és a bürokraták szentek és

sérthetetlenek. Egyedül azok a témák maradnak a vígjáték számára, amelyek förtelmessé tették az operett és a hollywoodi komédiát.

5.

Az írástudók bigottsága

Napjaink ideológiáinak felszínes megfigyelője könnyen szem elől tévesztheti a közvéleményformálók bigottságát és a fondorlatokat, amikkel elnyomják a máshitűek hangját. Látszólag nézeteltérések uralkodnak fontosnak vélt kérdések kapcsán. Olyan hévvel küzdenek egymás ellen a kommunisták, a szocialisták és az intervencionisták, illetve ezek különböző szektái és iskolái, hogy elterelődik a figyelem azokról az alapvető dogmákról, amelyekben mindannyian teljesen egyetértenek. Másrészt pedig azt a pár független gondolkodót, aki elég bátor ahhoz, hogy kérdőre vonja ezeket a dogmákat, szinte törvényen kívülivé teszik, és gondolataik

nem érhetik el az olvasóközönséget. A „progresz-szív” propaganda és indoktrináció hatalmas gépezete sikeresen érvényre juttatja a tabuit. Az önjelölt „unortodox” iskolák intoleráns ortodoxiája uralja a látképet.

Ez az „unortodox” dogmatizmus az egymással inkompatibilis tanok önellentmondásos és zavaros keveréke. Az eklekticizmus legrosszabb formája, a rég megcáfolt érvelési hibákból és tévedésekből kölcsönvett feltevések elegyített gyűjteménye. Magába foglalja számos szocialista szerző, mind „utópista”, mind „tudományos marxista,” a német történeti iskola, a fábiánusok, az amerikai institucionalisták, a francia szindikalisták és a technokraták töredékeit. Megismétli Godwin, Carlyle, Ruskin, Bismarck, Sorel, Veblen és seregnyi kevésbé ismert szerző tévedéseit.

A hitvallás alapvető dogmája kijelenti, hogy a szegénység a gonosz társadalmi intézmények eredménye. Az eredendő bűn, ami megfosztotta az embert az áldásos édenkerti élettől, a magántulajdon és

a vállalkozás bevezetése volt. A kapitalizmus kizárólag a kizsákmányolók önös érdekeit szolgálja. A tisztességes emberek tömegeit egyre növekvő szegénységre és nyomorra ítéli. Ami ahhoz kell, hogy mindenki gazdaggá váljon, az a kapzsi kizsákmányolók megfélemezése az Államnak nevezett hatalmas isten által. A „szolgálatnak” kell átvennie a „profit” helyét. Szerencsére – mondják – a démoni „gazdasági royalisták” semmi fondorlata, semmi brutalitása sem képes megfélemezni a reform mozgalmát. A központi tervezés korszakának eljövetele elkerülhetetlen. Végre bőség és jólét köszönt majd mindenkire. Pontosan azért nevezik progresszívnek magukat azok, akik szeretnék felgyorsítani ezt a nagy átalakulást, mert azt színlelik, hogy annak megvalósításán dolgoznak, ami egyszerre kívánatos és összhangban áll a történelmi evolúció kérlelhetetlen törvényeivel. Reakciónak gúnyolnak mindenkit, aki elkötelezte magát az általuk fejlődésnek nevezett folyamat megállítására törekvő hiábavaló erőfeszítések mellett.

Ezeknek a dogmáknak a nézőpontjából a progresszívek bizonyos politikai intézkedéseket pártolnak, amelyekről azt színlelik, azonnal enyhítenék a tömegek szenvedését. Például támogatják a hitelexpanziót és a forgalomban levő pénzmennyiség növelését, az állami vagy a szakszervezeti nyomás és erőszak által elrendelt és kikényszerített minimálbérek, a termékek és lakbérek árainak szabályozását és más intervencionista rendeleteket. A közgazdászok azonban demonstrálták, hogy egyik ilyen csodaszer sem képes elhozni azokat az eredményeket, amelyeket támogatói el szeretnének érni. Eredményük *azok nézőpontjából, akik támogatják őket, és akik azok végrehajtásához folyamodnak, még kevésbé kielégítő, mint az előző állapot, amin változtatni akartak ezekkel a rendeletekkel.* A hitelexpanzió a gazdasági krízisek és a válságok megismétlődését eredményezi. Az infláció a magasba emeli minden árucikk és szolgáltatás árát. A próbálkozások, amelyek olyan béreket akarnak kikényszeríteni, amik magasabbak annál, amit az érintetlen piac határozott

volna meg, évről évre elhúzódó munkanélküliséget eredményeznek. Az árplafonok az érintett árucikkek kínálatának zuhanását eredményezik. A közgazdászok megcáfolhatatlanul bebizonyították ezeket a tételeket. Semmilyen „progresszív” álközgazdász sem próbálta megcáfolni őket.

A progresszívek által felhozott alapvető vád a kapitalizmus ellen az, hogy a krízisek és válságok vissza-visszatérése a kapitalizmus velejáró vonása. Annak bemutatása, hogy ezek a jelenségek, épp ellenkezőleg, a kapitalizmus szabályozására és az átlagember körülményeinek javítására törekvő intervencionista próbálkozásokból fakadnak, megadta a végső csapást a progresszív ideológiának. Mivel a progresszívek képtelenek bármi életképes ellenvetést felhozni a közgazdászok tanításai ellen, megpróbálják elrejtetni azokat az emberek, és kiváltképp az értelmiségiek és az egyetemi hallgatók elől. Szigorúan tilos a legkevésbé is említeni ezeket az eretnksége-

ket. Szerzőiket megbélyegzik, a tanulókat pedig lebeszéljük arról, hogy olvassák az „őrült szerzeményeket.”

Ahogy a dogmatikus progresszív látja a dolgokat, két csoport civakodik egymással azon, mennyit kellene hazavinniük a „nemzeti jövedelemből.” A vagyonos osztály, a vállalkozók és a tőkésék, akikre gyakran „menedzsmentként” hivatkoznak, nem hajlandó a „munkának” – azaz a bérkeresőknek és foglalkoztatottaknak – többet adni aprópénznél, többet fizetni annál, amennyi a pusztá túléléshez szükséges. A munkások, mivel bosszantja őket a menedzsment kapzsisága, érthető módon hajlamosak figyelmet szentelni a radikálisoknak, a kommunistáknak, akik szeretnék teljesen kifosztani a menedzsmentet. A munkásosztály többsége azonban elég mérsékelt ahhoz, hogy ne merüljön túlzott radikalizmusba. Elutasítják a kommunizmust, és készek megelégedni a teljesnél kevesebb „meg nem érdemelt” jövedelem elkobzásával. Középutas megol-

dásra, tervezésre, a jóléti államra, szocializmusra törekednek. Az értelmiségieket kéri fel döntőbírónak ebben a nézeteltérésben, akik állítólag a két ellentétes csoportból egyikbe sem tartoznak. Nekik – a professzoroknak, a tudomány képviselőinek, és az íróknak, az irodalom képviselőinek – meg kell vetniük mindkét csoport szélsőségességét, azokét, akik kapitalizmust javasolnak, és azokét, akik a kommunizmust dicsérik. Nekik a mérsékelték oldalára kell állniuk. A tervezés, a jóléti állam, a szocializmus oldalára kell állniuk, és támogatniuk kell minden rendeletet, amit arra terveztek, hogy megfékezze a menedzsment kapzsiságát és a gazdasági hatalmával való visszaélést.

Szükségtelen ismét részletesen elemeznünk e gondolkodás minden tévedését és ellentmondását. Elegendő kiszemelnünk három alapvető tévedést.

Egy: korunk nagy ideológiai konfliktusa nem a „nemzeti jövedelem” elosztásának küzdelme. Nem két osztály közötti civakodás, melyben mindkettő

szeretné kisajátítani magának a teljes elosztható összeg lehető legnagyobb részét. A konfliktus egy nézeteltérés a társadalom gazdasági szerveződésének legmegfelelőbb rendszerével kapcsolatban. A kérdés: a két rendszer, a szocializmus és a kapitalizmus közül melyik biztosítja az emberi erőfeszítések nagyobb termelékenységét az emberek életszínvonalának növelése érdekében. Továbbá az is a kérdés, hogy tekinthető-e a szocializmus a kapitalizmus alternatívájának, folytatható-e bármiféle racionális termelési tevékenység, azaz gazdasági kalkulációra alapuló termelés a szocialista állapotok alatt. A szocialisták bigottsága és dogmatizmusa abban a tényben ölt testet, hogy makacsul elutasítják ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatát. Számukra eldöntött konklúzió, hogy a kapitalizmus minden gonosz leggonoszabbika, a szocializmus pedig minden jó inkarnációja. Főbenjáró bűnnek tekintik a szocialista rendszer gazdasági problémáinak bárminemű vizsgálatát. Mivel a nyugati világban uralkodó állapo-

tok még nem engedik meg az ilyen szabálysértők likvidálását az orosz módra, sértegetik és becsmérlik őket, gyanakvást keltenek a motivációjukról és bojkottálják őket.¹⁰

Kettő: Nincs gazdasági különbség a szocializmus és a kommunizmus között. Mindkét kifejezés, a szocializmus és a kommunizmus, a társadalmi szerveződés egyazon rendszerét írja le, ahol állami kézben van minden termelőeszköz ahelyett, hogy a termelőeszközök magánkézben volnának, ami pedig a kapitalizmus. A két kifejezés, a szocializmus és a kommunizmus, szinonima. A dokumentumot, amit minden marxiánus szocialista hitvallása megrendít-

¹⁰ Ez az utolsó két mondat nem vonatkozik napjaink három vagy négy szocialista szerzőjére, akik – bizony megkésve és elégtelenül – elkezdtek megvizsgálni a szocializmus gazdasági problémáit. De szó szerint igazak minden más szocialistára a szocialista eszmék legkorábbi eredetétől kezdve egészen napjainkig.

hetetlen alapjának tekint, Kommunista Kiáltvány-
nak nevezik. Másrészt az orosz kommunista birodal-
lom neve a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szö-
vetsége (SZSZKSZ).¹¹

Napjaink ellenségessége a kommunista és szoci-
alista pártok között nem politikájuk végső céljával
kapcsolatos. Az ellentét leginkább az orosz diktáto-
rok minél több ország (elsősorban az Egyesült Álla-
mok) leigázására irányuló törekvésére vonatkozik.
Továbbá azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy alkot-
mányos módszerekkel, vagy a hatalmon levő kor-
mány erőszakos megbuktatásával kell-e elérni a ter-
melőeszközök állami tulajdonlásának célját.

A „tervezés” és „jóléti állam” kifejezések sem je-
lentenek mást a szocializmus és a kommunizmus
végső céljánál, ahogyan a közgazdászok, államfér-
fiak, politikusok és mindenki más használja ezeket

¹¹ Sztálin arra irányuló próbálkozásairól, hogy hamis kü-
lönbséget tegyen a szocializmus és a kommunizmus között lásd
Mises, *A huszadik század epilógusa*, 3. fejezet.

a kifejezéseket. A tervezés azt jelenti, hogy az állam terveivel kell helyettesíteni az egyéni polgárok terveit. Azt jelenti, hogy meg kell fosztani a vállalkozókat és a tőkéseket annak lehetőségétől, hogy saját terveik szerint használják fel tőkéjüket és kötelezni kell őket arra, hogy feltétel nélkül engedelmeskedjenek a központi tervező testület vagy hivatal utasításainak. Ennek megfelelően a tőkések és a vállalkozók kezéből a kormányzat kezébe kerül át az irányítás.

Tehát komoly hibát vét, aki úgy gondolja, hogy a szocializmus, a tervezés vagy a jóléti állam nem ugyanaz a válasz a társadalom gazdasági szervezésének kérdésére, mint a kommunizmus, és hogy azok „kevésbé abszolút” vagy „kevésbé radikális” megoldások. A szocializmus és a tervezés nem a kommunizmus ellenszerei, ahogy azt sokan gondolják. Egy szocialista annyiban mérsékeltebb egy kommunisztánál, hogy nem adja át orosz ügynököknek saját országai titkos dokumentumait, és nem tervezi az an-

tikommunista burzsoák meggyilkolását. Ez természetesen egy nagyon fontos különbség. Azonban semmi kapcsolatban nem áll a politikai cselekvés végső céljával.

Három: A kapitalizmus és a szocializmus a társadalmi szerveződés két eltérő módja. A termelőeszközök magántulajdonlása és köztulajdonlása ellentmondásban álló, és nem pusztán ellentétes elképzelések. Nincs olyan, hogy vegyes gazdaság, egy rendszer, ami félúton áll a kapitalizmus és a szocializmus között. Azok, akik a hibásan középútnak gondolt megoldást támogatják, nem a kommunizmus és a kapitalizmus közötti kompromisszumot ajánlják, hanem egy harmadik mintát, amely saját jellemvonásokkal bír, és amelyet saját érdemei szerint kell megítélni. Ez a harmadik rendszer, amelyet a közgazdászok intervencionizmusnak neveznek, nem egyesíti – ahogy bajnokai állítják – a kapitalizmus néhány vonását a szocializmus néhány vonásával. Az intervencionizmus egy egészen más dolog, mint a másik kettő. Nem hajthatatlanok és szélsőségesek

a közgazdászok, akik kijelentik, hogy az intervencionizmus nem éri el a célokat, amelyeket támogatói el szeretnének érni, hanem ront a helyzeteken – nem a közgazdász saját nézőpontjából, hanem az intervencionizmus támogatói szempontjából. Pusztán leírják az intervencionizmus elkerülhetetlen következményeit.

Amikor a Kommunista Kiáltványban Marx és Engels bizonyos intervencionista rendeleteket pártolt, nem a szocializmus és a kapitalizmus közötti kompromisszumot szerették volna javasolni. Ezeket a rendeleteket – mellesleg ugyanazokat a rendeleteket, amelyek napjainkban a New Deal és Fair Deal politikák középpontját képezik – első lépésnek látták a teljes kommunizmus bevezetésének útján. Ők maguk „gazdaságilag elégtelennek és tarthatatlannak” találták ezeket a rendeleteket, és csak azért követelték őket, mert azok „a mozgalom során felülmúlják önmagukat, a régi társadalmi rendbe való további beavatkozásokat tesznek szükségessé és

mint az egész termelési mód átalakításának eszközei elkerülhetetlenek.”

Tehát a progresszívek társadalom- és gazdaságfilozófiája a szocializmus és a kommunizmus követelése.

6.

A „szociális” regények és színdarabok

A szocialista eszmék mellett elkötelezett publikum szocialista („szociális”) regényeket és színdarabokat követel. Maguk a szerzők, a szocialista gondolatok hatása alatt, készek biztosítani a követelt anyagot. Elégtelen állapotokat írnak le, amelyek – ahogyan célozgatnak arra – a kapitalizmus elkerülhetetlen következményei. Bemutatják a kizsákmányolt osztályok szegénységét és nélkülözését, tudatlanságát, mocskát és betegségét. Bírálják a kizsákmányoló osztályok luxusát, ostobaságát és erkölcsi korrupcióját. Szemükben burzsoá minden, ami rossz és nevetséges, és proletár minden, ami jó és fenséges.

Két osztályba sorolhatók a szerzők, akik a szegények életével foglalkoznak. Az első osztály tagjai nem tapasztalták saját bőrükön a szegénységet, akiket egy „burzsoá” miliőben, vagy a gazdag bérkeresők vagy parasztok környezetében neveltek fel, és akik számára ismeretlenek a körülmények, amibe belehelyezik regényeik és darabjaik karaktereit. Mielőtt nekifognának, ezeknek a szerzőknek információt kell gyűjteniük az alvilági életről, amit le kívánnak festeni. Kutatásba kezdenek. De természetesen nem elfogulatlan elmével közelítik meg tanulmányaik tárgyát. Előre tudják, mit fognak felfedezni. Meg vannak győződve arról, hogy a bérkeresők körülményei minden képzelőerőt felülmúlóan ínségesek és rettenetesek. Elfordítják tekintetüket mindenről, amit nem akarnak látni, és csak azt találják, ami megerősíti előre kialakított véleményeiket. A szocialisták megtanították őket arra, hogy a kapitalizmus rettenetes szenvedésbe taszítja a tömegeket, és minél inkább halad előre, minél inkább eléri teljes formáját, annál szegényebbé válik az elsőprő

többség. Regényeiket és darabjaikat a marxista dogma esettanulmányának szánják.

Nem az a probléma ezekkel a szerzőkkel, hogy a kín és a nélkülözés bemutatása mellett döntenek. Egy művész bármilyen tárggyal bemutathatja mesteri képességét. A hiba sokkal inkább a társadalmi állapotok szándékos félreértelmezésében és elferdítésében keresendő. Képtelenek meglátni, hogy az általuk leírt megdöbbentő körülmények a kapitalizmus hiányának következményei, a prekapitalista múlt maradványai vagy a kapitalizmus működését szabotáló politika hatásai. Nem fogják fel, hogy a nagy volumenű, tömegfogyasztásra szánt termelés megteremtésével a kapitalizmus lényegében egy rendszer, ami a lehető legnagyobb mértékben eltörli a nyomort. Kizárólag a gyári munkás szerepében mutatják be a bérkeresőt, és egy gondolat erejéig sem méltatják a tényt, hogy a bérkereső egyszerre az általa létrehozott javak, vagy az azokra elcserélt ételek és nyersanyagok fő fogyasztója is.

Az, ahogyan ezek a szerzők a nélkülözést és a szűkölködést taglalják, az igazság botránnyos torzításává válik, amikor azt sugallják, hogy amiről jelentenek, az a kapitalizmus jellemző és reprezentatív állapota. Világosan azt mutatja minden nagy mennyiségben előállított árucikk termelésére és eladására vonatkozó statisztikai adat által biztosított információ, hogy a tipikus bérkereső nem él mélyszegénységben.

A „szociális” irodalom kiemelkedő figurája Émile Zola volt. Ő állította fel a mintát, amit átvett a kevésbé tehetséges imitátorok listája. Véleménye szerint a művészet közeli kapcsolatban áll a tudománnyal. Kutatásra kell alapozni azt, és a tudomány felfedezéseit kell illusztrálnia. És a társadalomtudományok fő eredménye – ahogy Zola látta – a dogma, miszerint a kapitalizmus minden gonosz közül a leggonoszabb, a szocializmus eljövetele pedig egyszerre elkerülhetetlen és roppant kívánatos. Regényei „gyakorlatilag a szocialista hitszónoklat gyűjtemé-

nyei voltak.”¹² De követői „proletár” irodalma egyhamar felülmúlta Zolát a szocializmuspárti elfogultságban és vakbuzgóságban.

Az irodalom „proletár” kritikussai azt színlelik, hogy ezek a „proletár” írók egész egyszerűen a proletár tapasztalat hamisítatlan tényeivel foglalkoznak.¹³ Viszont ezek a szerzők nem pusztán tényekről tudósítanak. Marx, Veblen és a Webb házaspár tanításai nézőpontjából értelmezik ezeket a tényeket. Ez az értelmezés képezi írásaik lényegét, ez a fő vonásuk, ami szocialista propagandává teszi őket. Ezek az írók magától értetődőnek és cáfolhatatlannak tartják a dogmákat, amelyeken magyarázataik állnak, és teljesen meg vannak győződve arról, hogy olvasóik osztják meggyőződésüket. Tehát gyakran feleslegesnek vélik, hogy nyíltan kimondják ezeket

¹² Lásd P. Martino, „*Encyclopaedia of the Social Sciences*,” XV. kötet, 537. o.

¹³ Lásd J. Freeman bevezetése a *Proletarian Literature in the United States, an Anthology* kötethez, New York, 1935, 9-28. o.

a dogmákat. Néha csak hallgatólagosan hivatkoznak rájuk. De ez nem változtatja meg a tényt, hogy minden, amit könyveikben közvetítenek, a szocialista tanok és az álgazdaságtani konstrukciók érvényességén múlik. Fiktív műveik az antikapitalista tanok leckéinek illusztrációi, és velük együtt omlanak össze.

A „proletár” fikció szerzőinek második osztályát alkotják azok, akik abba a proletár miliőbe születtek, amit leírnak a könyvükben. Ezek az emberek kiléptek a fizikai munkások környezetéből és a szakemberek soraiba léptek. A „burzsoá” háttérű proletár szerzőkkel ellentétben nekik nem kell speciális kutatásokat végezniük, hogy megtudjanak valamit a bérkeresők életéről. Saját tapasztalataikból meríthetnek.

Ez a személyes tapasztalat olyan dolgokra tanítja őket, amik határozottan ellentmondanak a szocialista hitvallás alapvető dogmáinak. Nincsen elzárva a szerény körülmények között élő szülők tehetséges és szorgos gyermeke előtt a kielégítőbb pozíciókhoz

vezető út. Maguk a „proletár” háttérű szerzők bizonyítják ezt a tényt. Tudják, miért jártak sikerrel, míg legtöbb társuk és testvérük nem. Miközben jobb életkörülmények felé tartottak, bőséges lehetőségük nyílt más fiatalemberekkel találkozni, akik, mint ők maguk, szívesen tanultak és haladtak előre. Tudják, miért lelték meg néhányan az útjukat, és mások miért nem. Na most, a „burzsoáziával” való együttélés során felfedezik, hogy nem az különbözteti meg az embert attól, aki nála kevesebbet keres, hogy az előbbi egy gazember. Nem emelkedtek volna feljebb annál a szintnél, ahova születtek, ha túl ostobák lettek volna látni, hogy számtalan üzletember és szakember önerőből építette vagyonát, és mint ő maga, szegényként kezdett. Képtelenek figyelmen kívül hagyni a tényt, hogy a jövedelemkülönbségek más tényezőkből származnak, mint amit a szocialista harag állít.

Ha ezek a szerzők olyan dolgokat írnak, amik valójában szocialista hitszónoklatnak minősülnek, ak-

kor őszintétlenek. Regényeik és darabjaik megbízhatatlanok, így nem többek pusztá szemétnél. Színvonaluk jóval alulmúlja „burzsoá” háttérű kollégáik színvonalát, akik legalább hisznek abban, amit leírnak.

A szocialista szerzők nem elégednek meg azzal, hogy felvázolják a kapitalizmus áldozatainak körülményeit. Úgyszintén foglalkoznak haszonélvezői, az üzletemberek életével és dolgaival. Szeretnék felfedni az olvasó előtt, miként jön létre a profit. Mivel előttük – hála Istennek – nem ismeretes ez a mocsos téma, először információk után kutakodnak a kompetens történészek könyveiben. A következőt mondják nekik ezek a szakértők a „pénzügyi gengszterekről”, a „rablóbárókról”, és arról, hogyan szereztek vagyonukat: „Marhakupacként kezdte a karrierjét, ami azt jelenti, hogy megvette a gazdák marháját, és elvitte őket a piacra eladni. A marhákat súly alapján adták el a henteseknek. Épp mielőtt a piacra ért volna, sóval etette őket, és sok vizet adott nekik inni. Egy gallon víz körülbelül nyolc fontot nyom.

Rakj három vagy négy gallon vizet egy marhába, és kapsz némi extrát, amikor eladod.”¹⁴ Regények és darabok tucatjai és tucatjai számolnak be hasonlóképpen a történetük főellensége, az üzletember ügyleteiről. Az iparmágnások úgy gazdagodtak meg, hogy repedt acélt és romlott ételt, kartontalpú cipőket és selyem gyanánt pamutcikket adtak el. Lefizették a szenátorokat és a kormányzókat, a bírókat és a rendőrséget. Átverték a vásárlóikat és a munkásaikat. Ez egy nagyon egyszerű történet.

Ezek a szerzők sosem gondoltak bele, hogy narratívájuk hallgatólagosan tökéletes idiótaként jellemzi az összes többi amerikait, akiket bármilyen gazember könnyedén rászedhet. Az inflált marhák fentebb említett trükkje a szélhámosság legősibb és legprimitívebb fogása. Aligha hihető, hogy vannak

¹⁴ Lásd W. E. Woodward (*A New American History*, New York, 1938, 608. o.) ahogy leírja egy üzletember életrajzát, aki hittudományi iskolát alapított.

a világ bármely pontján olyan ostoba marhavásárlók, akik bedőlnek neki. Feltételezni, hogy voltak az Egyesült Államokban hentesek, akiket ezzel meg lehetett vezetni, túl sok együgyűséget feltételez az olvasóról. Ugyanez a helyzet az összes hasonló mesével.

Az üzletember a magánéletében – ahogy a „progresszív” szerző lefesti őt – egy vadember, egy szerencsejátékos és egy iszákos. Napjait lóversenyeken tölti, estéit klubokban, éjszakáit pedig szeretőkkel. Ahogy arra Marx és Engels rámutatott a Kommunista Kiáltványban, ezek „a burzsoák, nem megelégedve azzal, hogy rendelkezésükre állnak a proletárok feleségei és lányai, nem beszélve az átlagos prostituáltról, a legnagyobb örömeiket lelik abban, ha elcsábíthatják egymás feleségét.” Ilyen képet festenek az amerikai üzleti világról az amerikai irodalom jelentős részében.¹⁵

¹⁵ Lásd John Chamberlain briliáns elemzését: *The Businessman in Fiction* (*Fortune*, 1948. november, 134-148. o.)

IV.

A nem gazdasági érvek
a kapitalizmus ellen

I.

A boldogság érve

A kritikusok két váddal illetik a kapitalizmust: Először is – mondják – egy autó, tévé és hűtő birtoklása nem teszi boldoggá az embert. Másodjára – tesz hozzá – még mindig vannak emberek, akik ezek közül semmit sem birtokolnak. Mindkét állítás helyes, de ezekért nem a társadalmi együttműködés kapitalista rendszere a hibás.

Az emberek nem azért fáradoznak, hogy tökéletes boldogságra tegyenek szert, hanem azért, hogy a lehető legnagyobb mértékben megszüntessék az érzett kellemetlenséget, így boldogabbá váljanak, mint előtte. Tehát aki vásárol egy tévét, bizonyíté-

kát adja annak, hogy úgy gondolja, ennek a találmánynak a birtoklása növelni fogja jólétét, és elégedettebbe fogja tenni, mint amilyen nélküle volt. Ha másképp volna, nem vette volna meg. Az orvos feladata nem az, hogy boldoggá tegye a páciensst, hanem hogy eltüntesse a fájdalmát és jobb állapotba hozza minden emberi lény fő törekvéséhez, a küzdelemhez minden ellen, ami káros életére és kényelmére.

Igaz lehet, hogy vannak koldusok a buddhisták között, akik alamizsnán élnek a mocsokban és a szegénységben, akik közül néhányan teljes boldogságot élveznek, és semmilyen nábobot nem irigyelnek. Azonban tény, hogy az emberek elsöprő többsége számára elviselhetetlen volna egy ilyen élet. Számukra nélkülözhetetlen a létezés külső körülményei javítására folyamatosan törekvő impulzus. Ki merné példaképként beállítani az ázsiai koldust az átlagos amerikai számára? A kapitalizmus egyik

legjelentősebb vívmánya a csecsemőhalandóság zuhanása. Ki akarja tagadni, hogy ez a jelenség eltűntette legalább egyik okát az emberek boldogtalanságának?

Nem kevésbé abszurd a kapitalizmus elleni másik szemrehányás – nevezetesen, hogy a technológiai és terápiás innovációk nem nyújtanak hasznot mindenki számára. Az emberi körülmények változását a legokosabb és legenergetikusabb emberek úttörése hozza el. Ők vezetnek, az emberiség többsége pedig lépésről lépésre követi őket. Az innováció először pusztán néhány ember luxuscikke, míg fokozatosan elérhetővé nem válik a sokaság számára. Nem észszerű ellenvetés a cipők vagy a villák használata ellen, hogy csak lassan terjedtek el, és még ma is milliók élnek nélkülük. A kecses férfiak és nők, akik először kezdtek szappant használni, előhírnökei voltak a szappan tömegtermelésének az átlagember számára. Ha tartózkodnának a vásárlástól azok, akik ma meg tudnak engedni maguknak egy televíziót,

mivel néhányan nem tudják megengedni maguknak, nem támogatnák, hanem korlátoznák ennek a találmánynak az elterjedését.

2.

Materializmus

Ismét, vannak zsémbeskedők, akik a kapitalizmust hibáztatják azért, amit hitvány materializmusának neveznek. Muszáj beismerniük, hogy a kapitalizmus tendenciája javítani az emberiség anyagi helyzetén. De – mondják – eltérítette az embert a magasabb és nemesebb törekvésektől. Eteti a testet, de koplaltatja a lelket és a szellemet. A művészetek hanyatlását hozta el magával. Elmúltak a nagy költők, festők, szobrászok és építészek napjai. Korunk puszta szemetet termel.

Egy művészeti alkotás érdemeiről alkotott ítélet teljesen szubjektív. Néhányan dicsérik azt, amit mások megvetnek. Nincs mérce, amivel mérhető lehet

egy vers vagy egy épület esztétikai értéke. Azok, akiket gyönyörködtet a Notre-Dame-székesegyház vagy *Az udvarhölgyek*, úgy gondolhatják, hogy akik érzéketlenek ezekre a csodákra, azok faragatlanok. Számtalan diák unja halálra magát, amikor az iskola arra kényszeríti őket, hogy *Hamletet* olvassanak. Csak azok tudják értékelní és élvezni egy mővész munkáját, akiket megáldottak a mővészi mentalitás szikrájával.

Sok a kétszínűség azok között, akik a tanult ember látszatát keltik. Felöltik a műértő álarcát és lelkesedést színlelnek a múlt mővészetei és a rég elhunyt mővészek iránt. Semmi hasonló szimpátiát nem mutatnak a kortárs mővészek felé, akik még mindig az elismerésért küzdenek. A régi mesterek színlelt csodálata számukra egy eszköz, amivel lenézhetik és kigúnyolhatják az újakat, akik eltérnek a tradicionális kánonoktól, és megteremtik a sajátjukat.

John Ruskinra úgy fognak emlékezni – Carlyle, a Webbek, Bernard Shaw és néhány másik mellett – mint a brit szabadság, civilizáció és jólét sírásójára. Magánéletében éppoly nyomorult jellem volt, mint a nyilvánosság előtt; dicsőítette a háborút és a vérontást, és fanatikusan rágalmazta a politikai gazdaságtan tanításait, amit nem értett. A piacgazdaság bigott becsmérője és a céhek romantikus magasztalója volt. Hódolatát fejezte ki az előző évszázadok művészeinek. Viszont amikor egy nagy élő művész, Whistler munkájával szembesült, olyan mocskos és szemrehányó nyelvezettel kicsinyelte azt le, hogy beperelték rágalmazásért, az esküdszék pedig bűnösnek találta. Ruskin írásai voltak azok, amik népszerűvé tették az előítéletet, miszerint a kapitalizmus – amellet, hogy egy rossz gazdasági rendszer – az ocsmányságot helyezte a gyönyörűség helyébe, a kicsinyességet a magasztosság helyébe, a szemetet a művészet helyébe.

Mivel az emberek nézetei messzemenően eltérnek a művészeti teljesítmények értékelésével kapcsolatban, lehetetlen megdönteni a kapitalizmus korának művészeti alsóbbrendűségéről szóló beszédet egyazon apodiktikus módszerrel, amellyel az ember megcáfolhatja a logikai érvelés vagy a tapasztalati tények megállapításának hibáit. Viszont egyetlen épeszű ember sem volna elég szemtelen ahhoz, hogy lekicsinyelje a művészeti tettek nagyságát a kapitalizmus korában.

A „hitvány materializmus és pénzcsinálás” korának kimagasló művészete a zene volt. Wagner és Verdi, Berlioz és Bizet, Brahms és Bruckner, Hugo Wolf és Mahler, Puccini és Richard Strauss, mi csoda kiváló kavalkád! Minő kor, amelyben az olyan mestereket, mint Schumannt és Donizettit még nagyobb lángelmék árnyékolták be!

Aztán pedig ott vannak Balzac, Flaubert, Maupassant, Jens Jacobsen, Proust nagy regényei, és Victor Hugo, Walt Whitman, Rilke, Yeats versei.

Milyen szegényes volna az életünk, ha hiányolnunk kellene ezeknek az óriásoknak, és számtalan nem kevésbé fenséges szerzőnek a műveit.

Ne felejtsük el a francia festőket és szobrászokat, akik megtanították nekünk, miként tekintsünk új módokon a világra, élvezzük a fényt és a színeket.

Soha senki sem vitatta, hogy ez a kor ösztönözte a tudományos tevékenységek minden ágát. De, mondják a zsémbeskedők, ez pusztán a specialisták munkája volt, míg hiányzott a „szintézis.” Az ember aligha volna képes abszurdabb módon félremagyarázni a modern matematika, fizika és biológia tanításait. És mi a helyzet az olyan filozófusok könyveivel, mint Croce, Bergson, Husserl és Whitehead?

Minden korszaknak megvan a saját jellegzetessége a művészeti alkotásaiban. A múlt mesterműveinek utánzása nem művészet, hanem rutin. Azok a vonások adnak értéket egy munkának, amelyekben az eltér más művektől. Ez az, amit egy korszak stílusának neveznek.

Egy tekintetből igazoltnak látszanak a múlt dicsőítői. Az új nemzedék nem hagyott a jövőre olyan monumentumokat, mint a piramisok, a görög templomok, a gótikus katedrálisok és a reneszánsz és a barokk templomai és palotái. Az elmúlt évszázadban számos templomot és katedrális építettek, és annál is több állami palotát, iskolát és könyvtárat. De semmilyen eredeti elképzelést nem mutatnak; a régi stílusokat, vagy a régi stílusok keverékeit tükrözik. Csupán az apartmanokban, az irodaépületekben és a magánházakban látunk kifejlődni valamit, amit napjaink építészeti stílusának nevezhetnénk. Bár pusztán tudálékosság volna nem értékelni az olyan látványok magasztosságát, mint New York láthatára, beismerhető, hogy a modern építészet nem tett szert arra a jellegzetességre, mint az elmúlt évszázadokban.

Ennek különféle okai vannak. A vallásos épületekkel kapcsolatban az egyházak kiemelt konzervativizmusa megvet minden innovációt. A dinasztikák

és arisztokráciák elmúltával az új paloták építése is megszűnt. A vállalkozók és tőkésék vagyona, bármit is meséljenek az antikapitalista demagógok, annyira eltörpül a királyok és hercegek vagyonához képest, hogy nem merülhetnek ilyen luxusépítkezésekbe. Ma senki sem elég gazdag, hogy olyan kastélyokat tervezzen, mint a Versailles-i vagy az Escorial. Az állami épületek felépítésének parancsa többé nem despotáktól jön, akik a közvéleménnyel ellenkezve, szabadon választhattak egy mestert, akik ők maguk nagyra tartottak, és szponzorálhattak egy projektet, ami megbotránkoztatta az ostoba többséget. A bizottságok és tanácsok aligha fogják vakmerő úttörők ötleteit adoptálni. Jobban szeretnék a biztos oldalon tudni magukat.

Soha nem volt kor, amiben a sokaság igazságosan ítélte meg a kortárs művészetet. A nagy szerzők és művészek tisztelete mindig kis csoportokra korlátozódott. Ami a kapitalizmust jellemzi, az nem a tömegek rossz ízlése, hanem a tény, hogy ezek a tömegek,

akiket meggazdagított a kapitalizmus, az irodalom – természetesen a selejt irodalom – „fogyasztóivá” váltak. A könyvpiacot elárasztja a félbarbároknek írt elcsépeelt fikció zápora. De ez nem állítja meg a nagy szerzőket abban, hogy halhatatlan műveket teremtsenek.

A kritikusok könnyeiket hullatják az iparművészetek állítólagos hanyatlása miatt. Hozzáviszonyítják például a régi bútorzatot, ahogy az megmaradt az európai nemesi családok kastélyaiban és a múzeumok kollektívákban, a tömegtermelés által létrehozott olcsó dolgokhoz. Nem lelhető fel a faragott ládák és az intarziás asztalok a szegényebb rétegek nyomorgó kunyhóiban. Azoknak, akik az amerikai bérkeresők olcsó bútorai miatt sopánkodnak, át kellene kelniük a Rio Grande del Nortén, hogy megvizsgálják a mexikói parasztok bódéit, amikből mindenféle bútorzat hiányzik. Amikor a modern ipar elkezdte ellátni a tömegeket egy jobb élet fel-

szerelésével, legfőbb aggodalmuk az volt, hogy a lehető legolcsóbban gyártsanak, függetlenül az esztétikai értékektől. Később, amikor a kapitalizmus fejlődése felemelte a tömegek életszínvonalát, lépésről lépésre olyan dolgok készítéséhez láttak, amelyekből nem hiányzik a kifinomultság és a gyönyör. Csak a romantikus elfogultság vehet arra egy megfigyelőt, hogy figyelmen kívül hagyja a tényt, hogy a kapitalista országok egyre több és több polgára él olyan környezetben, amit egyszerűen nem lehet ocsmánynak nevezve félresöpörni.

3.

Igazságtalanság

A kapitalizmus legszenvedélyesebb becsmérői azok, akik állítólagos igazságtalansága okán utasítják el azt.

Indokolatlan időpazarlás azt ábrázolni, minek *kellene* lennie, viszont nincs, mivel ellentétben áll a valódi univerzum megváltoztathatatlan törvényeivel. Az efféle ábrándokat ártalmatlannak gondolhatjuk mindaddig, amíg álmodozások maradnak. De amikor szerzőik elkezdik figyelmen kívül hagyni a különbséget a fantázia és a valóság között, az élet és a jólét külső körülményei javítására törekvő emberi törekvések legkomolyabb ellenségévé válnak.

A legrosszabb ezek közül a téveszmék közül az elképzelés, miszerint a „természet” minden embernek bizonyos jogokat adományozott. Eszerint a tan szerint a természet bőkezűen bánik minden megszületett gyermekkel. Mindenből jut bőven mindenkinek. Így mindenki jogos és elidegeníthetetlen követeléssel állhat minden embertársa és a társadalom elé, hogy megkapja a teljes fejadagot, amit a természet neki osztott. A természetes és isteni igazságosság örökérvényű törvényei megkövetelik, hogy senki sem tulajdoníthatja el azt, ami jog szerint másokat illet. A szegények csak azért szűkölködnek, mert az igazságtalan emberek megfosztották őket attól, ami születésüknél fogva jogosan az övék. Az egyház és a világi hatóságok feladata megakadályozni az efféle fosztogatást, és mindenkit gazdaggá tenni.

Ennek a tannak minden szava hamis. A természet nem bőséges, hanem fukar. Korlátozta a kínála-

tát minden dolognak, ami elengedhetetlen az emberi élet fenntartásához. Állatokkal és növényekkel népesítette be a világot, akikbe beleépítette az emberi élet és jólét elpusztításának ösztönét. Olyan erőket és elemeket sorakoztat fel, amelyek káros hatást gyakorolnak az emberi életre és az élet fenntartására törekvő emberi erőfeszítésekre. Az ember túlélése és jóléte annak az eredménye, hogy képes volt felhasználni a fő eszközét, amit a természet adott neki – az elméjét. *Emberek* teremtették meg a munkamegosztás rendszerében együttműködve az összes vagyont, amit az álmodozók a természet ingyenes ajándékának tartanak. Ennek a vagyonnak az „elosztásával” kapcsolatban nonszensz az igazságosság bármilyen állítólag isteni vagy természetes elvére hivatkozni. Nem a természet által az embernek adott források egy részének az elosztása az, ami számít. Sokkal inkább azoknak a társadalmi intézményeknek a fenntartása számít, amelyek lehetővé

teszik minden szükséges dolog termelésének folytatását és növelését.

Az Egyházak Világtanácsa, a protestáns egyházak ökumenikus szervezete 1948-ban kijelentette: „Az igazságosság megköveteli, hogy Ázsia és Afrika lakói részesüljenek például a nagyobb gépesített gyártás hasznából.”¹⁶ Ennek csak akkor van értelme, ha az ember úgy gondolja, hogy az Úr egy bizonyos számú gépezetet adott, és azt várta, hogy ezeket a találmányokat egyenlően fogják elosztani a különböző nemzetek között. A kapitalista országok azonban bűnösen sokkal többet vettek birtokukba ebből az állományból, mint ami „igazságosan” megillette volna őket, így megfosztották Ázsia és Afrika lakóit jogos jussuktól. Micsoda szégyen!

¹⁶ *The Church and the Disorder of Society*, New York, 1948, 198. o.

Az igazság az, hogy a tőke felhalmozása és annak gépezetekbe történő befektetése – a nyugati emberek viszonylag nagyobb vagyonának forrása – kizárólag a laissez-faire kapitalizmusnak köszönhető, amit az Egyházak ugyanezen irata szenvedélyesen elferdít és erkölcsi alapokon elutasít. Nem a kapitalisták hibája, hogy az ázsiaiak és az afrikaiak nem vették be az ideológiákat és politikai intézkedéseket, amelyek lehetővé tették volna a kapitalizmus helyi evolúcióját. És az sem a kapitalisták hibája, hogy ezeknek a nemzeteknek a politikája meggátolta a külföldi befektetőket abban, hogy megadják nekik a „nagyobb gépesített gyártás hasznát.” Senki sem vitatja, hogy az tesz szegénnyé százmilliókat Ázsiában és Afrikában, hogy primitív termelési módszerekhez ragaszkodnak és nem élnek az előnyökkel, amiket a jobb eszközök és korszerű technológia felhasználása adhatna nekik. De kizárólag egyetlen módszerrel szüntethető meg a kínjuk – nevezetesen a laissez-faire kapitalizmus teljes bevezetésével.

Amire szükségük van, az a magánvállalkozás és az új tőke felhalmozódása, a tőkésék és a vállalkozók. Ostobaság a kapitalizmust és a nyugat kapitalista nemzeteit hibáztatni az állapotért, amit a visszamaradott népek okoztak maguknak. A jelzett orvosság nem „igazságosság”, hanem a működőképese, azaz laissez-faire politikával helyettesíteni a működésképtelen politikát.

Nem az igazságosság homályos fogalmáról szóló hiábavaló töprengés emelte az átlagember életszínvonalát a kapitalista országokban a mostani magasságába, hanem az „individualistáknak” és „kizsákmányolóknak” nevezett emberek cselekedetei. A visszamaradott országok szegénysége annak a ténynek köszönhető, hogy a vagyonelkobzásuk, a diszkriminatív adóztatásuk és a devizakereskedelemre kivetett tilalmaik megakadályozzák a külföldi tőke befektetését, míg belföldi politikájuk meggátolja a hazai tőke felhalmozódását.

Mindazokat, akik erkölcsi alapon utasítják el a kapitalizmust, mondván, hogy egy igazságtalan rendszer, megteveszti, hogy képtelenek felfogni, mi az a tőke, hogyan jön létre, miként tartják fenn, és milyen előnyök származnak abból, ha felhasználják azt a termelési folyamatokban.

Az új tőkejavak létrejöttének egyetlen forrása a megtakarítás. Ha minden megtermelt jószágot elfogyasztanak, nem jön létre új tőke. Ha azonban a fogyasztás hátramarad a termelés mögött, az újonnan termelt javak az elfogyasztott javakhoz viszonyított többletét pedig további termelési folyamatokban hasznosítják, ezeket a folyamatokat ekkor tehát több tőkejóság segítségével végzik el. Minden tőkejóság közbenső jószág, állomás az úton, ami az eredeti termelési tényezők – azaz a természetes erőforrások és az emberi munka – legelső felhasználásától a fogyasztásra kész termékek végső kibocsátásához vezet. Romlandók. Előbb vagy utóbb elkop-

nak a termelési folyamatokban. Ha minden terméket elfogyasztanak a termelésük során felhasznált tőkejavak helyettesítése nélkül, felélik a tőkét. Ha ez történik, a további termelést csak kevesebb mennyiségű tőkejóság fogja segíteni, és ennek következtében kevesebbet fognak termelni a felhasznált természetes erőforrások és a munkaerő egyes egységeivel. Ezt a túlköltekezést és tőkekivonást megelőzendő, az embernek a tőkefenntartásra, a használható javak előállítása során felhasznált tőkejavak helyettesítésére kell fordítania a termelési erőfeszítések egy részét.

A tőke nem Isten vagy a természet ingyen ajándéka. A tőke a fogyasztás előrelátó korlátozásának következménye. A megtakarítás hozza létre és növeli, és a túlköltekezéstől való tartózkodás tartja fenn.

Továbbá a tőkének vagy a tőkejavaknak önmagukban nem áll hatalmában, hogy növeljék a természeti erőforrások és a munka termelékenységét.

Csak akkor növelik a befektetett természeti erőforrás és a munkaerő egységenkénti kibocsátását, ha bölcsen használják vagy fektetik be a megtakarítások gyümölcsét. Ha nem ez történik, akkor elherdálják vagy elpazarolják őket.

Az új tőke felhalmozása, az előzőleg felhalmozott tőke fenntartása és a tőke hasznosítása az emberi erőfeszítések termelékenységének növelése érdekében a céltudatos emberi cselekvés gyümölcsei. A takarékos emberek magatartásának eredményei, akik megtakarítanak és tartózkodnak a túlköltekezéstől, tehát a tőkésék, akik kamatot keresnek; és az embereké, akik sikeresen felhasználják az elérhető tőkét a fogyasztók igényinek lehető legjobb kielégítéséért, azaz a vállalkozóké, akik profitot keresnek.

Sem a tőke (vagy tőkejavak), sem az, ahogyan a tőkésék és a vállalkozók bánnak a tőkével, nem emelheti fel a többi ember életszínvonalát, ha ezek a nem-tőkésék és nem-vállalkozók nem reagálnak

egy bizonyos módon. Ha a bérkeresők úgy viselkednének, ahogyan azt a hamis „bérek vastörvénye” leírja, és nem tudnák másra használni jövedelmüket, minthogy egyenek és több utódot nemzzenek, a felhalmozott tőke növekedése lépést tartana a népességnövekedéssel. A további tőke felhalmozásának minden előnyét elnyelné az emberek számának sokszorozódása. Az emberek azonban nem úgy válaszolnak életük külső körülményeinek változására, mint a rágcsálók vagy a baktériumok. Más kielégülést is ismernek, mint az evés és szaporodás. Következésképpen a kapitalista civilizáció országaiban a felhalmozott tőke növekedése meghaladja a népességadatokat. Olyan arányban, amennyire ez történik, megnövekedik a munkaerő határtermelékenysége a termelés anyagi tényezőinek határtermelékenységéhez viszonyítva. Ekkor megjelenik a magasabb bérekre irányuló tendencia. Megnövekedik a teljes kibocsátás azon része, ami a bérkeresőknek jut, ahhoz a részhez viszonyítva, ami kamatként

a tőkésekhez és bérleti díjként a földtulajdonosokhoz kerül.¹⁷

Csak akkor van értelme a munka termelékenységéről beszélni, ha az ember a munka határtermelékenységére hivatkozik, azaz a nettó kibocsátás különbségére egy munkás kivonása után. Ekkor az egy konkrét gazdasági mennyiségre vonatkozik, egy meghatározott mennyiségű jószágra vagy annak pénzben kifejezett mennyiségére. A munka általános produktivitásának fogalma, ahogyan azt a közbeszédben akkor használják, amikor a munkások általólagos természeti jogára hivatkoznak ahhoz, hogy

¹⁷ A profitok nem változnak. A nyereség a hozam, amit abból szereznek, hogy az anyagi termelési tényezők és a munkakerő felhasználását hozzáigazítják a kínálatban és a keresletben fellépő változásokhoz, és teljes mértékben az előzőleg fennálló nem megfelelő igazodáson, illetve annak eltörlésének mértékén múlik. A nyereség átmeneti és eltűnik, amint teljesen eltörölték a hibás igazodásokat. De ahogyan újra meg újra megjelennek a változások a keresletben és a kínálatban, új nyereségforrások is újra meg újra megjelennek.

a termelékenység teljes növekedését követeljük, üres és definiálhatatlan. Arra az illúzióra alapul, hogy lehetséges meghatározni a részt, amivel a különböző, egymást kiegészítő termelési tényezők fizikailag hozzájárultak a termék létrehozásához. Ha az ember elvág egy darab papírt egy ollóval, lehetetlen hozzárendelni az eredmény arányos részeit az ollóhoz (vagy külön a két pengéhez) és az ollót használó emberhez. Egy autó legyártáshoz az embernek különböző gépekre és szerszámokra, különböző nyersanyagokra, a különböző fizikai dolgozók munkájára és mindenekelőtt egy tervező tervére van szüksége. De senki sem tudja eldönteni, az elkészült kocsik mekkora részét lehet fizikailag az együttműködés összes különböző tényezőjének tulajdonítani, amelyek szükségesek voltak az autó termeléséhez.

Az érv kedvéért félretehetjük egy pillanatra a probléma népszerű taglalásának tévedéseire rávilágító összes megfontolást és megkérdezhetjük: A két tényező, a munka vagy a tőke közül melyik okozta a

termelékenység növekedését? De ha így tesszük fel a kérdést, annak kell lennie a válasznak, hogy a tőke. Az a tény teszi magasabbá napjaink Egyesült Államának teljes kibocsátását (foglalkoztatott emberenként) az előző korok vagy a Kínához hasonló, gazdaságilag visszamaradott országok termelésénél, hogy napjaink amerikai munkását több és jobb eszközök segítik. Ha a tőkefelszerelés (munkásonként) nem volna bőségesebb, mint háromszáz évvel ezelőtt, vagy mint ma Kínában, a kibocsátás (munkásonként) nem lenne magasabb. A további tőke befektetése az, ami megkövetelt ahhoz, hogy növekedjen az amerikai ipari kibocsátás teljes mennyisége a foglalkoztatott munkások számának növekedése nélkül, amit kizárólag új megtakarítással lehet felhalmozni. Azoknak írható jóvá a teljes munkaerő termelékenységének sokszorozódása, akik megtakarítanak és befektetnek.

Az emeli a béreket, és adja a tőkefelhalmozódás által fokozott kibocsátás egyre nagyobb részét a bérkeresőknek, hogy a tőkefelhalmozódás foka meghaladja a népességnövekedés fokát. A hivatalos tan némán átlépi ezt a tényt, vagy akár nyomatékosan le is tagadja. De a szakszervezetek politikái világosan bemutatják, hogy vezetőik teljesen tisztában vannak az elmélet helyességével, amit a nyilvánosság előtt bugyuta burzsoá védőbeszédnek neveznek. Szorgosan csökkentenék a munkakeresők számát a bevándorlásellenes törvényekkel az egész országban és a munkaerőpiac minden szegmensében az újonnan érkezők beáramlásának megelőzésével.

Azt, hogy a bérszintek növekedése nem az egyéni munkás „termelékenységén,” hanem a munkaerő határtermelékenységén múlik, világosan demonstrálja a tény, hogy ott is felfelé mozognak a bérszintek, ahol az egyén „produktivitása” egyáltalán nem változott. Sok ilyen munka van. Egy borbély ma pontosan ugyanúgy borotválja a vásárlóját, mint

ahogyan elődei borotválták az embereket kétszáz évvel ezelőtt. Egy komornyik pontosan úgy vár a brit miniszterelnök asztalánál, mint ahogy a komornyikok szolgálták egyszer Pittet és Palmerstont. A mezőgazdaságban néhány munkát ugyanolyan eszközökkel ugyanúgy végeznek, mint századokkal ezelőtt. Azonban az ilyen munkások által megkeresett bérek ma sokkal nagyobbak, mint amekkorák a múltban voltak. Magasabbak, mivel a munkaerő határtermelékenységé határozza meg őket. A komornyik munkáltatója visszatartja ezt az embert a gyári munkától, és ebből fakadóan azzal a termelésnövekedéssel egyenlő mennyiséget kell fizetnie neki, amennyit egy ember hozzáadott foglalkoztatása hozna egy gyárban. Nem a komornyik érdeme, ami okozza ezt a béremelkedést, hanem az, hogy a befektetett tőke növekedése meghaladja a kezek számára a növekedését.

Abszurd minden álgazdaságtani doktrína, ami le-
kicsinyeli a megtakarítás és a tőkefelhalmozódás

szerepét. Az teremtette meg a kapitalista társadalom nagyobb vagyonát a nem-kapitalista társadalom kisebb vagyonához képest, hogy a tőkejavak elérhető kínálata nagyobb az előbbiben, mint az utóbbiban. Az növelte meg a bérkeresők életszínvonalát, hogy megnövekedett a bérkeresésre hajlandó emberek egy főre eső tőkefelszerelése. Ennek a ténynek köszönhető, hogy a megtermelt használható javak teljes összegének egyre nagyobb része kerül a bérkeresőhöz. Marx, Keynes és egy sor kevésbé ismert szerző egyik szenvedélyes tirádája sem képes egyetlen gyenge pontra rámutatni a mondatban, miszerint egyetlen egy módja van a bérek növelésének permanensen és mindenki javára, aki szeretne bért keresni – nevezetesen az elérhető tőke növekedésének gyorsítása a népesség növekedésével szemben. Ha ez „igazságtalan”, akkor a természetet kell okolni, nem pedig az embert.

A szabadság „burzsoá előítélete”

A nyugati civilizáció történelme a szabadságért való szüntelen küzdelem története.

A társadalmi együttműködés a munkamegosztás alatt az egyetlen módszer, amivel az ember sikerrel járhat a túléléséért való küzdelmében és arra irányuló erőfeszítéseiben, hogy a lehető legnagyobb mértékben javítsa jóléte anyagi körülményeit. De amilyen az emberi természet, nem létezhet társadalom, ha nem tesznek intézkedéseket, hogy megelőzzék a zabolátlan emberek közösségi étellel ellentétes cselekedeteit. A békés együttműködés megőrzése végett az embernek késznek kell lennie, hogy azok

erőszakos elnyomásához folyamodjon, akik háborgatják a békét. A társadalom számára elengedhetetlen a kényszer és erőszak társadalmi apparátusa, az állam és a kormány. Ekkor megjelenik egy újabb probléma: korlátozni azokat, akik az államot irányítják, hogy ne éljenek vissza hatalmukkal és tegyenek mindenkit lényegében szolgává. Minden szabadságért való küzdelem célja, hogy korlátok között tartsa a béke fegyveres védelmezőit, a kormányzókat és rendőreiket. Az egyéni szabadság politikai fogalma azt jelenti: a rendőri hatalom önkényes cselekvésétől való szabadság.

A szabadság eszméje mindig is a Nyugat sajátos jellemvonása volt. Mindenekelőtt az a tény különbözteti meg a Keletet és a Nyugatot, hogy a Kelet népei sohasem értették meg a szabadság eszméjét. Abban rejlik az ókori görögök elpusztíthatatlan dicsősége, hogy ők értették meg elsőként a szabadságot biztosító intézmények jelentését és jelentőségét. Új-

keletű történelmi kutatások keleti forrásokhoz vezettek vissza néhány, eddig a helléneknek tulajdonított tudományos eredményt. De soha senki nem vitatta a gondolatot, hogy a szabadság eszméje az ókori görög városokból ered. A görög filozófusok és történészek írásai átmenekítették azt a rómaiakhoz, később pedig a modern Európába és Amerikába. Egy jó társadalom felállítására törekvő minden nyugati terv létfontosságú alkotóelemévé vált. Megteremtette a laissez-faire filozófiát, aminek az emberiség a kapitalizmus korának minden példátlan teljesítményét köszönheti.

Minden modern politikai és bírói intézmény célja, hogy védelmezze az egyén szabadságát az állami beavatkozás ellen. Képviseleti kormányok és a joguralom, a bíróságok és a törvényszékek függetlensége a kormányügynökségek beavatkozásától, habeas corpus, a szólás és a sajtó szabadsága, az állam és az egyház szétválasztása és megannyi másik intézmény kizárólag egyetlen célra törekszik: hogy

korlátozza a köztisztviselők cselekvését, és felszabaddítsa az egyént az önkényük alól. A kapitalizmus kora eltörölte a rabszolgaság és a jobbagység minden maradványát. Véget vetett a kegyetlen megtorlásoknak és a szabálysértők elbátortalanításához szükséges lehető legkisebbre csökkentette az elkövetett bűncselekmények büntetését. Megszabadult a kínzástól, és a gyanúsítottakkal és törvénysértőkkel való bánásmód más kifogásolható módszereitől. Eltörölt minden kiváltságot és kihirdette az emberek törvény előtti egyenlőségét. Szabad polgárokká változtatta a zsarnokság alattvalóit.

Az anyagi körülmények javulásai az államügyek reformjainak és innovációinak gyümölcsei voltak. Ahogyan eltűntek a kiváltságok és mindenkinek biztosították a jogot, hogy kihívjon mindenki mást, szabad kezet kaptak a zsenik, hogy megalkossák az összes iparágat, amelyek ma kielégítőbbé teszik az emberek anyagi körülményeit. A népességszámok

megsokszorozódtak, a megnövekedett népesség mégis jobb életet élvezhetett, mint elődjeik.

Továbbá a nyugati civilizáció országaiban mindig voltak, akik támogatták a zsarnokságot – egy autokrata vagy arisztokrata abszolút önkényuralmát, ahol mindenki más alattvaló. De a felvilágosodás korában ezek a hangok egyre halkabbak és halkabbak lettek. A szabadság diadalmaskodott. A tizenkilencedik század első felében megállíthatatlannak tűnt a szabadság elvének győzedelmes előrevonulása. A legkiemelkedőbb filozófusok és történészek úgy kezdték gondolni, hogy a történelmi evolúció a szabadságot biztosító intézmények felállítása felé halad, a szervilizmus bajnokainak cselszövései pedig nem vethetnek véget a liberalizmus felé haladó iránylatnak.

A liberális társadalomfilozófia taglalása során az ember hajlamos figyelmen kívül hagyni egy fontos tényező erejét, ami a szabadság eszméje mellett dolgozott, nevezetesen a kimagasló szerepet, amit az

ókori görögök irodalmának tulajdonítottak az elit oktatásában. A görög szerzők soraiban az állami mindenhatóság bajnokai is feltűntek, mint Platon. De a görög ideológia lényegi irányzata a szabadságra törekvés volt. A modern intézmények tekintetéből a görög városállamokat oligarchiáknak kell nevezni. A szabadság, amelyet a görög államférfiak, filozófusok és történészek a legbecsesebb jónak dicsőítettek, egy kisebbség számára fenntartott kiváltság volt. Azzal, hogy megtagadták azt a metoikoszoktól és szolgálaktól, gyakorlatilag az oligarchák örökletes kasztjának despotikus uralmát támogatták. Azonban súlyos hiba volna hazugságként félresöpörnünk a szabadságért szóló himnuszaikat. Nem voltak kevésbé őszinték a szabadság dicsőítésében és keresésében, mint kétezer évvel később a rabszolgatartók az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat aláírói között. Az ókori görögök politikai irodalma volt az, ami megteremtette a monarchomach eszméket, a whigek filozófiáját, Althusius, Grotius és John

Locke tanait és a modern alkotmányok és jognyilatkozatok atyáinak ideológiáját. A klasszikus tanulmányok, a liberális oktatás elengedhetetlen vonása tartotta ébren a szabadság szellemét a Stuartok Angliájában, a Bourbonok Franciaországában, és a galaktikányi herceg despotizmusának alárendelt Itáliában. Nem kisebb ember, mint Bismarck – a tizenkilencedik századi államférfiak közül Metternich mellett a szabadság legnagyobb ellensége – tanúskodik a tényről, hogy még III. Frigyes Vilmos Poroszországában is a köztársasági eszmék erődje volt a *Gymnasium*, a görög és római irodalomra alapozott oktatás.¹⁸ Az, ahogyan lázasan törekedtek eltörölni a klasszikus tanulmányokat a liberális oktatás tananyagából, ezzel lényegében elpusztítva annak jellemét, az egyik fő megnyilvánulása volt annak, hogy a szolgaság eszméje visszatért.

¹⁸ Bismarck, *Gedanken und Erinnerungen*, I. kötet, I. o.

Tény, hogy száz évvel ezelőtt csupán néhányan jelezték előre a megállíthatatlan lendületet, amire a libertárius-ellenes eszmék hivatottak nagyon rövid idő alatt szert tenni. Úgy tűnt, a szabadság eszméje olyan mélyen gyökeret vert mindenki gondolkodásában, hogy semmilyen reakciós mozgalom nem volna képes elpusztítani azt. Igaz, reménytelen próbálkozás lett volna nyíltan támadni a szabadságot és őszintén támogatni a visszatérést az alávetettséghez és a szolgasághoz. Úgy nyerte el az emberek támogatását az anti-liberalizmus, hogy felöltötte a szuper-liberalizmus, a szabadság eszméjének teljes megvalósulásának és beteljesítésének álcáját. Államokban érkezett a szocializmus, a kommunizmus, és a tervezés.

Egyetlen intelligens ember sem mulaszthatná el észrevenni, hogy amire a szocialisták, a kommunisták és a tervezők törekedtek, az az egyéni szabadság legradikálisabb eltörlése és az állam mindenhatóságának bevezetése volt. A szocialista értelmiségiek

elsőpró többsége azonban meg volt győződve arról, hogy a szocializmus melletti küzdelem során a szabadságért küzdenek. Baloldalinak és demokratának nevezték magukat, és mostanság maguknak követelik a „liberális” jelzőt is.

Korábban foglalkoztunk a pszichológiai tényezőkkel, amelyek elvakították az értelmiségiek és az őket követő tömegek ítéletét. Tudat alatt teljesen tisztában voltak a ténnyel, hogy saját hiányosságaik miatt nem voltak képesek elérni a nagyszabású célokat, amelyekre ambíciójuk készítette őket. Nagyon jól tudták, hogy vagy elég okosak, vagy elég szorgalmasak nem voltak. Ám alsóbbrendűségüket sem maguk előtt, sem mások előtt nem voltak hajlandóak elismerni, és bűnbak után kutattak. Azzal vigasztalták magukat – és arról próbáltak meggyőzni másokat – hogy kudarcuk oka nem saját alsóbbrendűségük volt, hanem a társadalom gazdasági szerveződésének igazságtalansága. A kapitalizmusban –

jelentették ki – az önmegvalósítás csupán keveseknek lehetséges. „A szabadság egy laissez-faire társadalomban csak azok számára elérhető, akiknek megvan a vagyonuk és a lehetőségük arra, hogy megvásárolják.”¹⁹ Tehát – vonták le a következtetést – közbe kell lépnie az államnak, hogy megvalósítsa a „társadalmi igazságosságot” – azaz amit valójában értettek ezalatt: hogy „szükségleteik szerint” adjon a frusztrált középszerűeknek.

Mindaddig, amíg a szocializmus problémái pusztán viták tárgyát képezték, a tiszta ítélőképesség és értelem nélküli emberek áldozatául eshettek az illúzióknak, miszerint a szabadság csak egy szocialista rezsim alatt óvható meg. Amióta a Szovjet tapasztalat megmutatta mindenkinek, milyen körülmények uralkodnak egy szocialista rendszerben, többé nem lehet ilyen önámítást dédelgetni. Ma a szocializmus

¹⁹ H. Laski, *Liberty* szócikk az *Encyclopaedia of the Social Sciences* IX kötetében, 443. o.

apologétái a tények eltorzítására és a szavak nyilvánvaló jelentésének meghamisítására kényszerülnek, amikor szeretnék elhíttetni az emberekkel, hogy összeegyeztethető a szocializmus és a szabadság.

A néhai Laski professzor – aki életében a brit munkáspárt kiemelkedő tagja és elnöke volt és önmagát non-kommunistának, vagy akár antikommunistának nevezte – közölte velünk: „kétségtelen, hogy a Szovjet Oroszországban egy kommunistának teljes értelmében vett szabadsága van; úgyszintén kétségtelen, hogy erősen érzi, hogy a szabadságot megtagadják tőle a fasiszta Itáliában.”²⁰ Az igazság az, hogy egy orosznak szabadságában áll engedelmeskedni feljebbvalói minden parancsának. De amint egy századnyi hüvelyk eltérést tanúsít a helyes gondolkodásmódtól, ahogy azt a hatóságok megszabták, könyörtelenül likvidálják. Azok a poli-

²⁰ Laski, uo. 445-446. o.

tikusok, hivatalnokok, szerzők, zenészek és tudósok, akik a „tisztogatás” áldozatául estek – hogy tisztázzuk – nem voltak antikommunisták. Épp ellenkezőleg, fanatikus kommunisták, jó hírnevű párttagok voltak, akiket magas tisztségekbe emeltek a szovjet hitvallás iránti tiszteletük elismeréséből. Az egyetlen bűnük az volt, hogy nem igazították gondolataikat, politikájukat, könyveiket vagy szerzeményeiket elég gyorsan Sztálin elképzeléseinek és ízlésének legújabb változásához. Nehéz elhinni, hogy ezeknek az embereknek „teljes értelemben vett szabadságuk volt”, ha az ember nem tulajdonít olyan jelentést a *szabadság* szónak, ami pontosan ellentétes azzal a jelentéssel, amivel mindenki mindig is illette azt.

A fasiszta Itália minden bizonnyal olyan ország volt, ahol nem volt szabadság. A hírhedt szovjet „egypártelvet” adoptálta, és annak megfelelően elnyomott minden ellenvéleményt. Azonban mégis

feltűnő különbség volt az elv Bolsevik és Fasiszta alkalmazása között. Példának okáért élt a fasiszta Itáliában a kommunista képviselők parlamenti csoportjának egy egykori tagja, aki haláláig hű maradt kommunista nézeteihez, Antonio Graziadei professzor. Megkapta az állami nyugdíjat, amire emeritus professzorként jogosult volt, szabadon írhatott és publikálhatott – a legtöbb eminens Itáliai kiadóval egyetemben – könyveket, amik ortodox marxisták voltak. Szabadságának hiánya minden bizonynyal kevésbé volt szigorú, mint az orosz kommunisztáé, akinek, ahogy Laski professzor mondta, „kétségtelen [...] teljes értelmében vett szabadsága van.”

Laski professzor örömét lelte a közhely ismételtetésében, miszerint a szabadság a gyakorlatban mindig azt jelenti, szabadság a törvényen belül. Ezután azt mondja, hogy a törvény mindig arra törekszik, hogy „megadja a biztonságot az életmódnak,

amit kielégítőnek találnak azok, akik az államgépezetet uralják.”²¹ Ez egy szabad ország törvényeinek helyes leírása, ha azt jelenti, hogy a törvény védelmezni kívánja a társadalmat a polgárháború szítására törekvő összeesküvések és az állam erőszakkal való megbuktatása ellen. De komoly ferdtítés, amikor Laski professzor hozzáadja, hogy amikor a kapitalista társadalomban „a szegények tesznek erőfeszítéseket, hogy radikálisan megváltoztassák a gazdagok tulajdonjogait, hirtelen a szabadság teljes gondolata a háttérbe szorul.”²²

Vegyük Laski professzor és minden barátja nagy bálványa, Karl Marx esetét. Amikor 1848-ban és 1849-ben aktív részese volt a forradalom szervezésének és lebonyolításának először Poroszországban és

²¹ Laski, 446. o.

²² Laski, 446. o.

később más német államokban, kiutasították, mivel hivatalosan külföldi volt, és feleségével, gyermekeivel és cselédjével először Párizsba, majd Londonba költözött.²³ Később, amikor visszatért a béke és amnesztiát adtak a megszakított forradalom bűnrészesének, szabadon visszatérhetett Németország minden területére, és gyakran ki is használta ezt a lehetőséget. Többé nem számkivetett volt, és saját döntése szerint választotta Londont otthonának.²⁴ Senki nem zaklatta, amikor 1864-ben megalapította a Nemzetközi Munkásszövetséget, egy testületet,

²³ Marx tevékenységéről az 1848-as és 1849-es években lásd *Karl Marx, Chronik seines Lebens in Einzeldaten*, a Marx-Engels-Lenin Institut kiadásában, Moszkva, 1934. 43-81. o.

²⁴ 1845-ben Marx önként, saját döntéséből lemondott porosz állampolgárságáról. Amikor később, a kései hatvanas években azon tanakodott, belevágjon-e egy porosz politikai karrierbe, az állam megtagadta állampolgársága visszaállításának kérelmét. Tehát zárva állt előtte egy politikai karrier. Talán emiatt a tény miatt döntött úgy, hogy Londonban marad.

aminek egyetlen célja nyíltan a nagy világforradalom előkészítése volt. Nem állították meg, amikor a szervezet nevében különböző kontinentális országokba látogatott. Szabadon írhatott és publikálhatott könyveket és cikkeket, amelyek – Laski professzor szavait használva – kétségtelenül arra törekedtek, „hogy radikálisan megváltoztassák a gazdagok tulajdonjogait.” És békésen halt meg londoni otthonában, a Maitland Park Road 41. száma alatt 1883. március 14.-én.

Vagy vegyük a brit munkáspárt esetét. Törekvéseiket, „hogy radikálisan megváltoztassák a gazdagok tulajdonjogait,” ahogyan azt Laski professzor nagyon jól tudta, semmi nem akadályozta, ami elmentés lett volna a szabadság elvével.

Marx, a máshitű, békében élhetett, írhatott és támogathatta a forradalmat a viktoriánus Angliában, mint ahogy a Munkáspárt is nyugodtan részt vehetett minden politikai tevékenységben a poszt-vikto-

riánus Angliában. A Szovjet Oroszországban a legcsekélyebb ellenállást sem tűrik el. Ez a különbség a szabadság és a szolgaság között.

5.

Szabadság és a nyugati civilizáció

Igazuk van a szabadság jogi és alkotmányos fogalmának, illetve annak gyakorlati megvalósítására tervezett intézmények kritikusainak, amikor kijelentik, hogy a köztisztviselők önkényes cselekedeteitől való szabadság önmagában nem elegendő, hogy szabaddá tegye az embert. De ennek a vitathatatlan igazságnak a kihangsúlyozásával nyitott kapukat döngöttek. Hiszen soha a szabadság semmilyen támogatója nem állította, hogy a hivatalnokság korlátozása mindaz, ami szükséges a polgárok szabadságához. Ami annyi szabadságot biztosít az egyénnek, amennyi csak összeegyeztethető a társa-

dalmi étellel, az a piacgazdaság működése. Az alkotmányok és a jognyilatkozatok nem teremtenek szabadságot. Pusztán a rendőrhatalom túlkapásai ellen védelmezik azt a szabadságot, amit a kompetitív gazdasági rendszer biztosít az egyénnek.

A piacgazdaságban az embereknek lehetőségükben áll törekedni az állomásra, amit el szeretnének érni a társadalmi munkamegosztás szerkezetében. Szabadon választhatják a hivatásukat, amivel embertársaikat tervezik szolgálni. Egy tervezett gazdaságban nincs meg ez a joguk. Ott a hatóságok határozzák meg mindenki foglalkozását. Feljebbvalói döntése emel valakit jobb pozícióba, vagy tagadja meg tőle az előléptetést. Az egyén teljes mértékben a hatalmon levők kegyelmétől függ. De a kapitalizmusban mindenki szabadon kihívhat mindenki mást. Ha úgy gondolja, hogy képes jobban vagy olcsóbban ellátni a publikumot, mint mások, megpróbálhatja demonstrálni hatékonyságát. A tőkehiány nem korlátozhatja a projektjeit. Hiszen a tőkés

mindig olyan emberek után kutatnak, akik a képesek a legjövedelmezőbbben hasznosítani a tőkéjüket. Az ember üzleti tevékenységének eredménye kizárólag a fogyasztók magatartásán múlik, akik azt vásárolják, amit a legjobban szeretnek.

A bérkereső sem a munkaadó önkényétől függ. Egy vállalkozót, aki képtelen felbérelni a szóban forgó munkához legjobban illő munkásokat, és képtelen eleget fizetni nekik annak megakadályozása érdekében, hogy más állást fogadjanak el, a nettó bevétel csökkenésének büntetése sújt. A munkaadó nem szívességet tesz a munkavállalóknak. Vállalkozása sikerének elengedhetetlen eszközeként béreli fel őket, mint ahogyan nyersanyagokat és gyárfelszerelést vásárol. A munkás szabadon felkutathatja azt a foglalkozást, ami a legjobban illik hozzá.

A társadalmi szelekció folyamata, ami meghatározza minden egyén helyzetét és jövedelmét, megál-

lás nélkül zajlik egy piacgazdaságban. Nagy vagyonok összezsugorodnak és végül teljesen szertefoszlanak, míg más, szegénységbe született emberek kimagasló pozíciókba emelkednek és jelentős jövedelemre tesznek szert. Ahol nincsenek kiváltságok, és ahol az állam nem biztosít védelmet bizonyos csoportoknak vagy egyéneknek, akiket az újoncok felsőbbrendű hatékonysága fenyeget, ott arra kényszerülnek azok, akik a múltban vagyonra tettek szert, hogy újra és újra ismét szert tegyenek rá a mindenki mással való versenyben.

A munkamegosztás alatti társadalmi együttműködés keretein belül mindenki a szolgáltatainak a vásárlóközönség általi elismerésétől függ, amelynek ő maga is tagja. A vásárlással vagy a vásárlástól való tartózkodással mindenki a legfelső bíróság tagja, ami mindenkinek – így önmagának is – egy bizonyos helyet rendel a társadalomban. Mindenki része a folyamatnak, ami néhányaknak magasabb, és

másoknak alacsonyabb jövedelmet biztosít. Mindenki szabadon tehet valamit, amit embertársai képesek megjutalmazni nagyobb jövedelem kiosztásával. A szabadság a kapitalizmusban azt jelenti: nem függeni jobban mások döntésétől, mint amennyire azok a mások függenek az egyénétől. Semmilyen más szabadság nem elképzelhető ott, ahol a termelést a munkamegosztás alatt végzik és nem áll fenn mindenki tökéletes gazdasági önellátása.

Szükségtelen kihangsúlyozni, hogy a kapitalizmus mellett és a szocializmus ellen felhozott érv nem az a tény, hogy a szocializmus szükségszerűen elpusztítja a szabadság minden maradványát és mindenkit a hatalmon levők szolgájává változtat. A szocializmus megvalósíthatatlan, mint gazdasági rendszer, mivel egy szocialista társadalom semmilyen módon nem folyamodhatna gazdasági kalkulációhoz. Ezért nem lehet a társadalom gazdasági szerveződésének rendszereként tekinteni rá. A szocia-

lizmus a társadalmi együttműködés szétbomlasztásának, a szegénység és a káosz előidézésének eszköze.

A szabadság kérdésének taglalása során az ember nem a kapitalizmus és a szocializmus között húzóódo lényegi gazdasági problémára hivatkozik. Ehelyett arra mutat rá, hogy a nyugati ember, az ázsiai emberrel ellentétben, teljesen a szabadságban való élethez alkalmazkodott és teljesen a szabadságban élt élet formálta őt. Kína, Japán, India civilizációi és a Közel-Kelet mohamedán országai, ahogy léteztek, mielőtt ezek a nemzetek megismerkedtek a nyugati életmóddal, kétségtelenül nem nevezhetők barbarizmusnak. Ezek a népek már sok száz évvel vagy akár évezredekkel ezelőtt is csodálatos eredményeket értek el az iparművészetekben, az építészetben, az irodalomban és a filozófiában, illetve az oktatási intézmények kifejlesztésében. Hatalmas birodalmakat alapítottak és szerveztek. De aztán visszamaradtak erőfeszítéseik, kultúrájuk lebénult, lezsibbadt,

és elveszítették képességüket, hogy sikeresen megbirkózzanak a gazdasági problémákkal. Elsorvadt szellemi és művészi zsenialitásuk. Művészeik és szerzőik tompán utánozták a hagyományos mintákat. Teológusaik, filozófusaik és jogászaik a régi munkák változatlan egzegézisét folytatták. Összeomlottak az őseik által felhúzott műemlékek. Birodalmaik szertefoszlottak. Polgárjaik elvesztették az életerejüket és energiájukat, fásultak lettek az egyre növekvő hanyatlással és elszegényedéssel szemben.

A keleti filozófia és költészet ősi munkái egyenrangúak a nyugat legértékesebb munkáival. De a kelet évszázadok óta nem alkotott semmi fontos könyvet. A modern korok szellemi és irodalmi történelme aligha jegyezte fel egyetlen keleti költő nevét. A kelet nem járult hozzá többé semmivel az emberiség intellektuális erőfeszítéseéhez. A nyugatot felkavaró problémák és viszályok ismeretlenek maradtak a kelet számára. Európában nyugtalanság volt; keleten stagnálás, tunyaság és közöny.

Ennek nyilvánvaló az oka. A keletből hiányzott egy primordiális dolog, az államtól való szabadság eszméje. A kelet sosem emelte fel a szabadság lobogóját, sosem próbálta kihangsúlyozni az egyén jogait az uralkodók hatalmával szemben. Sosem vonta kérdőre a despoták önkényét. És következményképpen sosem állított fel egy jogi keretrendszert, ami védelmezte volna a magánpolgár vagyonát a zsarnokok általi eltulajdonítástól. Épp ellenkezőleg, miután megvezette őket az elképzelés, hogy a gazdagok vagyona az oka a szegények nyomorának, mindenki helyeselte a sikeres üzletemberek kifosztásának állami gyakorlatát. Így megakadályozták a nagyméretű tőkefelhalmozódást, a nemzeteknek pedig le kellett mondaniuk azokról a fejlesztésekről, amik jelentős tőkebefektetést követelnek. Semmilyen „burzsoázia” sem fejlődhetett ki, következményképpen nem volt publikum, ami biztathatta és támogathatta volna a szerzőket, művészeket, feltalálókat. Zárva állt minden út az emberek gyermekei

előtt, ami személyük elismeréshez vezetett, egyet kivéve. Megpróbálhatták elérni céljukat a fejedelmek szolgálatával. A nyugati társadalom olyan egyének közössége volt, akik a legmagasabb díjakért versenyezhettek. A keleti társadalom az alattvalók agglomerációja volt, akik teljesen az uralkodók kezétől függtek. A nyugat éber fiatalsága a tettek mezejeként látja a világot, ahol hírnevet, kiválóságot, kitüntetések és vagyont szerezhet; semmi sem tűnik túlságosan nehéznek ambíciója számára. A keleti szülők alázatos utódjai semmi mást nem tudnak, mint követni környezetük rutinját. A nyugati ember nemes önállósága olyan dithüramboszokban került diadalmas kifejezésre, mint Szophoklész kari Antigoné-himnusza az emberről és vállalkozó szelleméről, és Beethoven kilencedik szimfóniája. A keleten soha semmi ehhez fogható nem volt hallható.

Vajon lehetséges, hogy azoknak a leszármazottjai, akik felépítették a fehér ember civilizációját, feladják szabadságukat és önként megadják magukat a

mindenható állam hatalmának? Hogy egy olyan rendszerben keresik a megelégedést, ahol egyetlen feladatuk az lesz, hogy fogaskerékként szolgáljanak a mindenható tervező által kigondolt és működtetett hatalmas gépezetben? El kellene söpörnie a visszamaradott civilizációkra jellemző mentalitásának az eszméket, amelyek diadalmáért ezrek és ezrek adták az életüket?

Ruere in servitium, szolgaságba zuhantak, figyelte meg sajnálattal Tacitus, amikor a rómaiakról beszélt Tiberius korában.

V.

„Antikommunismus“
vs. Kapitalismus

A világegyetemben soha sehol nincs stabilitás és mozdulatlanlanság. A változás és átalakulás az élet elengedhetetlen vonása. Az emberi életben sosincs nyugalom és pihenés. Az élet egy folyamat, nem megmaradás a *status quo* alatt. Viszont az emberi elmét mindig megvezette egy változatlan létezés képe. Az összes utópista mozgalom kikiáltott célja, hogy véget vessen a történelemnek és felállítson egy végső, örök nyugalmat.

Nyilvánvaló, milyen pszichológiai okokból ered ez a hajlam. Minden változás átalakítja az élet és a jólét külső körülményeit, és arra kényszeríti az embereket, hogy ismét hozzáigazítsák magukat környezetük módosulásaihoz. Sérti a fennálló érdeke-

ket, veszélyezteti a termelés és a fogyasztás hagyományos módjait. Bosszantja azokat, akik intellektuálisan fásultak és meghátrálnak gondolkodási módjaik felülvizsgálása előtt. A konzervativizmus ellentétes magával az emberi cselekvés természetével. De mindig ez volt a sokaság dédelgetett programja, a fásultaké, akik lomhán ellenállnak körülményük minden fejlesztésének, amit az éber kisebbség kezdeményez. Amikor az ember a *reakciós* vagy *reakcionárius* kifejezést használja, többnyire az arisztokratákra és papokra hivatkozik, akik konzervatívnak nevezték pártjaikat. Azonban más csoportok is kiemelkedő példát nyújtanak a reakciós szellemre: az újoncok belépését megakadályozó kézműves céhek, a vámvédelmet, támogatásokat és „árparitást” követelő gazdák; a technológiai fejlesztésekkel szemben ellenséges, a szükségesnél több munkás foglalkoztatását követelő és hasonló gyakorlatokat támogató bérkeresők.

Az írástudók és a Bohém művészek hiú arroganciája intellektualitás nélküli pénzcsinálásnak gúnyolja az üzletemberek tevékenységét. Az igazság az, hogy a vállalkozók és a vállalat alapítók több szellemi adottságot és intuíciót demonstrálnak, mint az átlagos író és festő. Pontosan abban a tényben ölt testet számtalan önjelölt értelmiségi alsóbbrendűsége, hogy képtelen meglátni, mekkora teljesítményt és ítélőképességet követel egy vállalat sikeres kiépítése és üzemeltetése.

A könnyelmű értelmiségiek osztályainak megjelenése a modern kapitalizmus korának egyik legkevésbé örömteli jelensége. Tolakodó uszításukat visszataszítónak találják a diszkrimináló emberek. Bosszantó emberek. Senkiben sem tenne közvetlenül kárt, ha tennének valamit, hogy elfojtsák sürgölődésüket, vagy ami még jobb, hogy teljesen eltöröljék klikkjeiket és köreiket.

A szabadság azonban oszthatatlan. Bármilyen próbálkozás, ami korlátozná a dekadens, bajkeverő írástudók és álművészek szabadságát, felruházná a hatóságokat a hatalommal, hogy meghatározzák, mi a jó és mi a rossz. Államosítaná a szellemi és művészi erőfeszítéseket. Kérdéses, hogy kigyomlálná-e a haszontalan és nem kívánatos személyeket; de teljesen biztos, hogy leküzdhetetlen akadályokat gördítene a kreatív zseni útjába. A hatalmon levők nem szeretik az új ötleteket, az új gondolkodási módokat és az új művészeti stílusokat. Felsőbbrendűségük szigorú parancsutasítást eredményezne; stagnálást és hanyatlást teremtené.

A szerzősége és művészsége epekedők züllött osztályának erkölcsi korrupciója, kicsapongása és intellektuális meddősége a váltságdíj, amit az emberiségnek fizetnie kell, hogy ne korlátozzák a kreatív úttörőket munkájuk megvalósításában. A szabadságot mindenkinek, még a legalantasabbaknak is biz-

tosítani kell, különben károkat szenved az a néhány, akik az emberiség javára használhatják azt. Az engedély, amit a *Quartier Latin* aljas figurái élveztek, az egyik feltétel volt, ami lehetővé tette néhány nagy író, festő és szobrász felemelkedését. Az első dolog, amire egy zseninek szüksége van, hogy szabad levegőt szívjon.

Végtére is nem a Bohémek könnyelmű tanai azok, amik katasztrófát teremtenek, hanem a tény, hogy a publikum kész kedvező fogadtatásban részesíteni őket. A gonosz a válasz, amit a közvélemény formálói, és később a megvezetett tömegek adnak ezekre az álfilozófiákra. Az emberek lelkesen támogatják az éppen divatos tanokat, nehogy műveletlenek és visszamaradottnak találják őket.

Az elmúlt hatvan esztendő legkárosabb ideológiája Georges Sorel szindikalizmusa és az *action directe* iránti lelkesedése volt. Miután megalkotta a szindikalizmust egy frusztrált francia értelmiségi, egyha-

mar magával ragadta minden európai ország irástudóját. Nagy szerepet játszott az összes felforgató mozgalom radikalizációjában. Befolyásolta a francia royalizmust, militarizmust és antiszemitizmust. Fontos szerepet játszott az orosz bolsevizmus, az itáliai fasizmus és a német ifjúsági mozgalom evolúciójában, mely utóbbi végül a nácizmus kialakulását eredményezte. A választási kampányokon keresztül győzelemre törekvő politikai pártokat fegyveres bandákra támaszkodó frakciókká változtatta. A képviseleti kormányzat és a „burzsoávédelem” lejáratását hozta magával, és mind a polgárháború, mind a külföldi háború evangéliumát hirdette. Fő szlogenje az *erőszak, és ismét erőszak* volt. Az európai helyzet jelen állapota nagyrészt Sorel tanításai túlsúlyának eredménye.

Elsőként az értelmiségiek dicsőítették Sorel elképzeléseit; ők tették híressé azokat. De a sorelizmus irányzata nyilvánvalóan értelmiségellenes volt.

Ellenezte a tárgyilagos érvelést és józan megfontolást. Sorelnek egyedül a tett számított, azaz az erőszak az erőszak kedvéért. Harcolj egy mítoszért, akármit is jelentsen az a mítosz, volt a tanácsa.

„Ha a mítoszok talajára helyezed magad, biztosítva leszel bármiféle kritikai cáfolat elől.”²⁵ Minő csodálatos filozófia, pusztítani a pusztítás céljából! Ne beszélj, ne érvelj, gyilkolj! Sorel elutasítja a „szellemi erőfeszítést”, még a forradalom irodalmi bajnokaiét is. A mítosz lényeges célja „felkészíteni az embereket, hogy küzdjenek annak elpusztításáért, ami létezik”.²⁶

A pusztító álfilozófia terjedéséért azonban nem Sorel és nem tanítványai, Lenin, Mussolini és Rosenberg okolhatók, de még nem is a felelőtlen írástudók és művészek sora. Azért történt a katasztrófa,

²⁵ G. Sorel, *Réflexions sur la violence*, Párizs, 1912, 49. o.

²⁶ Sorel, *uo.* 46. o.

mert évtizedeken át szinte senki nem vizsgálta meg kritikusan és cáfolta meg a fanatikus orgyilkosok fegyverfilozófiáját. Még azok a szerzők is szorgosan kutatták az interpretációt, ami szimpatikus fényben tünteti fel a diktátorok legrosszabb túlkapásait, akik tartózkodtak a meggondolatlan erőszak feltétel nélküli támogatásától. Az első félénk ellenvetéseknek – bizony nagyon későn – csak akkor adtak hangot, amikor ennek a politikának az intellektuális bűnsegédjei látni kezdték, hogy még a totalitárius ideológia lelkes támogatása sem garantál immunitást a kínzás és a kivégzés ellen.

Létezik ma egy hamis antikommunista front. Amire törekednek ezek az emberek, akik magukat „antikommunista liberálisnak”, és akiket a józan emberek helyesebben „anti-antikommunistának” neveznek, az kommunizmus, azok nélkül a velejáró és szükséges vonásai nélkül, amiket az amerikaiak még mindig nem fogadnak el. Illuzórikus különbsé-

get tesznek a kommunizmus és a szocializmus között, és – paradox módon – abban a dokumentumban kutatják az általuk ajánlott non-kommunista szocializmus alátámasztását, amit szerzői *A kommunista kiáltványnak* neveztek. Úgy gondolják, hogy bizonyították álláspontjukat, ha a szocializmust olyan álnevekkel illetik, mint tervezés vagy a jóléti állam. Azt színlelik, hogy elutasítják a „vörösek” forradalmi és diktatórikus törekvéseit, ugyanakkor úgy éltetik Karl Marxot, a kommunista forradalom és a proletárdiktatúra bajnokát a könyvekben és magazinokban, az iskolákban és az egyetemeken, mint az egyik legnagyobb közgazdász, filozófus és szociológus, és az emberiség kiemelkedő jótevője és felszabadítója. Szeretnék elhíttetni velünk, hogy a nem totalitárius totalitarizmus, egy háromszögű kör a nyilvánvaló orvosság minden bajunkra. Amikor felvetnek valami enyhe ellenvetést a kommunizmus ellen, lelkesen szidalmazni kezdik a kapitalizmust a

Marxtól és Lenintől kölcsönzött korholó nyelvezettel. Kihangsúlyozzák, hogy épp úgy gyűlölik a kapitalizmust, mint a kommunizmust, és azzal igazolják a kommunisták minden rémes tettét, hogy a kapitalizmus „elbeszélhetetlen rettenetére” hivatkoznak. Röviden, azt színlelik, hogy a kommunizmus ellen harcolnak, miközben a Kommunista Kiáltvány gondolataira szeretnék megtéríteni az embereket.

Ami ellen ezek az önjelölt „antikommunista liberálisok” harcolnak, az nem kommunizmus, mint olyan, hanem egy olyan kommunista rendszer, amit nem ők irányítanak. Amire törekednek, az egy szocialista, azaz kommunista rendszer, amelyben ők vagy legközelebbi barátaik tartják az állam gyepelőjét. Talán túlzás lenne azt mondani, hogy égnek a vágytól, hogy likvidáljanak másokat. Egyszerűen nem szeretnék likvidálva lenni. Egy szocialista rendszerben egyedül a legfőbb autokrata és bűnsegédjei élvezhetik ezt a biztonságot.

Egy „anti-valami” mozgalom egy tisztán negatív hozzáállást tanúsít. Egyáltalán semmi esélye sincs a sikerre. Szenvedélyes gyalázkodásaik tulajdonképpen reklámozzák a programot, amit támadnak. Az embereknek küzdeniük kell valamiért, amit szeretnének elérni, nem pusztán elutasítaniuk egy gonoszt, legyen az bármennyire rossz. Fenntartások nélkül támogatniuk kell a piacgazdaság programját.

A kommunizmusnak ma aligha volna esélye a sikerre, miután a Szovjetek tettei kiábrándították a hívőket és siralmas kudarcot vallott minden szocialista kísérlet, ha nem volna ez a hamis antikommunizmus.

Az egyetlen, ami képes megvédeni Nyugat-Európa, Amerika és Ausztrália civilizált nemzeteit attól, hogy rabigába hajtsa őket Moszkva barbarizmusa, az a laissez-faire kapitalizmus nyílt és korlátlan támogatása.